

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Кафедра міжнародного права та порівняльного правознавства

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри

_____ Р. О. Максимович

« ____ » _____ 2023 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
ВИПУСКНИЦІ ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ
«МАГІСТР»
спеціальності 293 «Міжнародне право»

**Тема: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ БОРОТЬБИ З
КАТУВАННЯМ**

Виконавець: Шолох Вікторія Анатоліївна

Науковий керівник: к.ю.н., доцент кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Каспрук О. С.

Нормоконтролер:

Київ, 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КАТУВАНЬ	9
1. 1. Поняття, сутність та основні підходи до визначення катування	9
1.2. Процес історичного становлення катувань в умовах гармонізації міжнародного права	Error!
Bookmark not defined.	8
1.3. Система універсальних міжнародно-правових актів щодо боротьби з катуванням.....	24
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ БОРотьБИ З КАТУВАННЯМ	32
2.1. Протидія катуванню у практиці Європейського суду з прав людини.....	32
2.2. Характер впливу міжнародних організацій у боротьбі з катуванням	39
2.3. Запровадження норм міжнародного законодавства щодо заборони катування та їх дотримання у різних країнах світу	45
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМА ЕФЕКТИВНОСТІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ БОРотьБИ З КАТУВАННЯМ	55
3.1. Міжнародно-правова ефективність запобігання злочинності катувань..	55
3.2. Напрями удосконалення норм і положень міжнародного права щодо боротьби з катуванням	61
3.3. Перспективи розвитку боротьби з катуванням у збройному конфлікті Росії проти України	67
ВИСНОВКИ	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	81

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ГА (ООН) – Генеральна асамблея (Організації Об'єднаних Націй)

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

МКС – Міжнародний кримінальний суд

ООН – Організація Об'єднаних Націй

США – Сполучені Штати Америки

ВСТУП

Повага прав людини є основоположним принципом у міжнародному праві та в більшості країн світу. Після Другої світової війни перед міжнародним співтовариством постало нагальне завдання кодифікувати універсальні міжнародно-правові стандарти прав людини, які б були прикладом для національних правових систем. Право на заборону катування віднайшло свій початок саме в той час, коли світ сколихнувся від тодішніх жахів війни. Таким чином, міжнародне співтовариство сформувало систему захисту прав людини шляхом укладення універсальних міжнародних та регіональних договорів, включаючи декларації, конвенції, статuti тощо, в рамках міжнародного права прав людини, міжнародного гуманітарного і міжнародного кримінального права. Майже у всіх документах, які регламентують захист прав людини, було присвячено положення щодо заборони катувань. Проте, прийнявши універсальні акти практику поширення застосування катувань не було викорінено, тому, було прийнято низку галузевих документів, які наразі кодифікують конвенційну заборону катувань.

Міжнародні механізми боротьби з катуванням відіграють важливу роль в ефективності міжнародного права в цілому. Адже вони слугують удосконаленню міжнародно-правових норм, а також здійснюють моніторинг за дотриманням цих норм державами. Незважаючи на великий масив міжнародних актів, механізмів контролю, практика застосування катувань все ще наявна у більшості країн світу. Катування застосовуються з різних причин – метод допиту, щоб отримати зізнання, метод покарання або навіть метод ведення війни, щоб придушити активність серед населення.

У XXI ст. міжнародна спільнота має сучасні виклики, які потребують удосконалення міжнародного права задля його дієвості. Це пов'язано із поширенням тероризму в світі, із збройними конфліктами, які є невід'ємною частиною політик деяких країн тощо. Ці чинники ставлять під загрозу міжнародний мир та безпеку, і, як результат, порушують низку прав людини,

скоюючи злочини різного характеру. Каткування є поширеним явищем у боротьбі з тероризмом та під час збройних конфліктів для досягнення різних цілей. Таким чином, важливо зрозуміти специфіку самих катувань, міжнародно-правову відповідальність за їх скоєння та питання ефективності міжнародного права у цій сфері.

Актуальність обраної теми дослідження полягає в тому, що злочин катування в країнах світу продовжує поширюватись, незважаючи на всі міжнародно-правові норми у даній сфері. У реаліях сучасного світу катування можуть застосовуватись під час надзвичайного стану, воєнного стану та в мирних умовах, хоча вони мають абсолютну заборону без жодного винятку. Також повномасштабне вторгнення Росії в Україну показало міжнародному співтовариству, що проблема ефективності міжнародного гуманітарного права є нагальною. Всі воєнні злочини, які вчиняють збройні сили Росії є грубими порушеннями міжнародно-правових положень, у тому числі катування, які Росія використовує як один із методів ведення війни. Таким чином, дане дослідження є важливим не тільки для міжнародного права, а й для України також.

Практичні та теоретичні аспекти питання міжнародно-правових механізмів боротьби з катуванням представлені у працях багатьох вчених, як зарубіжних, так і українських.

До зарубіжних вчених, які досліджували цю тематику можна віднести: Я. Броунлі, Д. Реджалі, А. Маккой, Б. Квіглі, К. Айнольф, М. Леш та інші. До українських вчених слід віднести: А. Ю. Замула, І. І. Лукашук, А. П. Мовчан Є. Б. Тітов, Д. В. Ягунов, А. В. Савченко, Т. Л. Сироїд, М. М. Гнатовський та інші.

Проте, незважаючи на те, що наявний великий масив досліджень щодо цієї тематики, час не стоїть на місці і потребує постійних змін у цій сфері, а також ще більшого вивчення природи катувань та специфіку їх виникнення і поширення у правових системах світу.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є комплексний аналіз міжнародно-правових механізмів щодо боротьби з катуванням, а також дослідження особливостей визначення катувань та поширення практики застосувань катувань у державах світу.

Задля досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

1. Розкрити поняття, сутність та основні підходи до визначення катування;
2. Дослідити процес історичного становлення катувань на міжнародній арені;
3. Проаналізувати особливості системи універсальних міжнародно-правових актів щодо боротьби з катуванням;
4. Розглянути практику Європейського Суду з прав людини щодо боротьби з катуванням;
5. Визначити місце міжнародних організацій у боротьбі з катуванням;
6. Проаналізувати запровадження норм міжнародного законодавства щодо заборони катування та вивчити їх дотримання у різних країнах світу;
7. З'ясувати міжнародно-правову ефективність запобігання злочинності катувань;
8. Розкрити основні напрями удосконалення норм і положень міжнародного права щодо боротьби з катуванням;
9. Виявити перспективи розвитку боротьби з катуванням у збройному конфлікті Росії проти України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають під міжнародно-правового регулювання механізмів щодо боротьби з катуванням.

Предметом дослідження виступають міжнародно-правові механізми боротьби з катуванням.

Методологічну основу роботи склали метод аналізу, методи єдності історичного, логічного, системного підходів, історично-правовий метод, статистичний метод, порівняльний метод.

При написанні даного досліджено було використано спеціально-наукові методи та загальнотеоретичні для того, щоб вирішити поставлені завдання та достовірність висновків роботи.

Основними методами виступили історичний, який допоміг дослідити та висвітлити передумови виникнення такого явище як катування та основні етапи його розвитку. Порівняльно-правовий метод мав важливе місце у дослідженні та аналізу міжнародно-правових актів у сфері запобігання катувань, запровадження міжнародно-правових норм до національного законодавства різних країн світу та у висвітленні визначення катування та його природу. Застосування системного методу дало змогу дослідити ефективність міжнародного права щодо боротьби з катуванням та аналіз перспектив удосконалення даної сфери.

Крім визначених методів, також було використано структурно-функціональний метод, метод тлумачення юридичних норм та формально-юридичний метод.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що отримані результати та висновки даного дослідження можуть бути використані для подальших наукових досліджень щодо міжнародно-правових механізмів боротьби з катуванням. Адже результати дослідження дають змогу оцінити ефективність міжнародно-правових норм у сфері боротьби з катуванням та практику застосування катувань у різних країнах світу. Окремі положення даної роботи можуть бути використані у викладанні таких дисциплін як «Міжнародне публічне право (основні галузі та інститути)», «Право міжнародних організацій», «Міжнародне право прав людини», «Міжнародне гуманітарне право» в навчальному процесі при розробці навчальних посібників, підручників чи методичних рекомендацій. Також положення можуть бути використані для удосконалення національного законодавства у сфері боротьби з катуванням.

Апробація результатів дослідження. Окремі результати наукового дослідження були апробовані та опубліковані у межах наступних міжнародних науково-практичних конференцій та юридичних журналів:

- «Міжнародно-правові механізми боротьби з катуванням» (IV міжнародна студентська наукова конференція «Модернізація та сучасні українські і світові наукові дослідження» м. Кривий Ріг, 15.09.2023);
- «Міжнародно-правовий аспект заборони катування під час збройного конфлікту» (I Міжнародна наукова конференція «Інтелектуальний ресурс сьогодення: наукові задачі, розвиток та запитання» м. Дніпро, 06.10.2023);
- «Особливості системи міжнародно-правових актів щодо боротьби з катуванням» (Студентський науковий журнал «UNIVERSUM» № 3, 20.12.2023).

Структура роботи обумовлена її метою, завданнями та предметом дослідження. Дипломна робота складається із переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, якими охоплюються дев'ять підрозділів, висновків та списку використаних джерел (134 найменувань). Загальний обсяг дипломної роботи – 95 сторінок, у тому числі список використаних джерел – 15 сторінок.

РОЗДІЛ 1

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КАТУВАНЬ

1. 1. Поняття, сутність та основні підходи до визначення катування

Після закінчення Другої світової війни питання заборони багатьох видів злочинів та боротьби з ними нагально постало перед міжнародним співтовариством. До сьогоднішнього дня уряди багатьох держав світу співробітничать задля уникнення вчинення таких злочинів та удосконалення міжнародного права загалом.

Наразі катування є одним із найпоширенішим видом злочину як на національному рівні, так і на міжнародному. Адже катування є одним із «найнефективніших» методів отримання інформації та зізнань в будь-яких ситуаціях. Цей факт породжує застосування таких діянь, наприклад, урядами держав під приводом захисту національної безпеки, боротьби з тероризмом, боротьби з наркотиками або розкриття інших злочинів. Відсутність дієвого покарання для винних є однією із головних причин наявності катувань. Відповідно до норм та принципів міжнародного права, заборона катування є абсолютною, адже, катування неприпустимі за будь-яких обставин, включаючи збройний конфлікт, надзвичайний стан чи терористичну загрозу.

Запобігання катуванням вимагає міцного правового підґрунтя, що включає в себе чітке визначення катувань у міжнародному праві. Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 р. регламентує загальновизнане визначення катувань на міжнародному рівні. Відповідно до цієї Конвенції катування – це «будь-яка дія, якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що

ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди» [1]. У цьому визначенні є чотири сукупні елементи, які кваліфікують злочин катування: умисне заподіяння, сильні психічні або фізичні страждання, державні посадовці, які прямо чи опосередковано причетні до цього, з певною метою. Визначення, надане цією Конвенцією, розглядає лише катування, які здійснюються державою. Проте, слід додати, що в багатьох випадках, катування здійснюються агентами, які діють від імені держави, або недержавними збройними групами, організованою злочинністю або приватними особами, які працюють в установах, контрольовані державою [2].

Згідно з Токійською декларацією щодо участі медичних працівників у катуваннях 1975 р. катування визначаються як «навмисне, систематичне або безпідставне заподіяння фізичних або психічних страждань однією або декількома особами, які діють самотійно або за наказом будь-якої влади, з метою змусити іншу особу надати інформацію, зробити зізнання, або з будь-якої іншої причини» [3]. Це визначення включає катування як частину домашнього насильства чи ритуального насильства, а також катування у кримінальній діяльності.

Римський статут Міжнародного кримінального суду також надає визначення катуванням у ст. 7, п. 2 (е). Згідно з цим актом «катування» означає «умисне заподіяння сильного болю або страждань, фізичних чи психічних, особі, яка перебуває під вартою або під контролем обвинуваченого; однак катування не включає болю або страждань, що виникають лише в результаті законних санкцій, невід'ємних від цих санкцій або заподіяних ними випадково» [4]. Варто зазначити, що у Римському статуті катування кваліфікуються як злочини проти людяності, тобто «діяння, коли воно вчиняється в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення, і такий напад вчиняється усвідомлено» та воєнні злочини [4].

Декларація ООН про захист усіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання регламентує, що «катування означає будь-яку дію, за допомогою якої людині навмисно заподіюється сильний біль або страждання, фізичне або розумове, з боку офіційної особи або за її підбурюванням з метою одержання від неї або від третьої особи інформації або зізнань, покарання її за дії, які вона скоїла або у скоєнні яких підозрюється, або залякування її чи інших осіб» та «являє собою посилений і навмисний вид жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження і покарання» [5].

Актуальність питання щодо заборони катувань наявна і в міжнародних регіональних інституціях, які, у свою чергу, прийняли низку правових актів, які регулюють дане питання, а також надають своє визначення катуванням. Так, ст. 2 Міжамериканської конвенції про запобігання катуванням і покарання за них 1985 р. катування визначає «будь-яку навмисно вчинену дію, за допомогою якої особі заподіюється фізичний або психічний біль або страждання для цілей кримінального розслідування, як засіб залякування, як особисте покарання, як запобіжний захід, як штраф або з будь-якою іншою метою. Під катуванням слід розуміти також застосування до особи методів, спрямованих на знищення особистості потерпілого або на зниження його фізичних чи розумових здібностей, навіть якщо вони не завдають фізичного болю чи душевних страждань» [6]. Слід зазначити, що саме в даному понятті злочин катування зосереджений на меті того, хто катує «знищити особистість жертви».

Для європейського регіону норми щодо заборони катування зазначені у Європейській конвенції про захист прав та основоположних свобод людини 1950 р. Ст. 3 даної Конвенції регламентує, що «нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню» [7]. Хартія основних прав Європейського Союзу 2000 р. закріплює таку ж норму в ст. 4 [8]. Варто відзначити, що у даних міжнародно-правових документах відсутні визначення поняття «катування», проте

Європейський суд з прав людини має величезну базу судових рішень, у яких докладно надано рекомендації щодо тлумачення ст. 3 Європейської конвенції про захист прав та основоположних свобод людини.

У своїх рішеннях Європейський суд з прав людини розмежовує поняття «катування» та «інші форми поганого поводження», хоча при цьому зазначає, що різниця між цими поняттями є досить розмита та залежить від сприйняття жертви дій, які до неї були застосовані, адже, кожна особа має свій особистий психологічний та фізичний стан. Даний суд надав класифікацію основних форм поведінки, які є предметом регулювання ст. 3 вищезгаданої Конвенції. Так, катування – це навмисне жорстоке поводження, що викликає серйозні страждання; нелюдське поводження – це нанесення фізичних і моральних страждань; поводження, що принижує гідність – це погане поводження, спрямоване на те, щоб викликати у жертви почуття страху, болю і неповноцінності, які можуть принизити і зганьбити її спротив [9]. Перераховані форми поводження визначені, у першу чергу, за ступенем їх тяжкості, що дає змогу конкретніше зрозуміти, що саме було застосовано до потерпілого.

«Грецька справа» та справа «Ірландія проти Сполученого Королівства» є провідними справами щодо розмежування даних дій. «Грецька справа», прийнята Європейською комісією з прав людини, стосувалась поведінки грецької служби безпеки після військового перевороту в 1967 р. У рішенні цієї справи міститься розмежування між «катуваннями», «нелюдське» та «те, що принижує гідність поводження». Основною характеристикою для катувань є те, що мета таких діянь є більш важлива, ніж сам характер чи жорстокість цих дійств. Тому, «будь-яке катування має бути нелюдським і таким, що принижує гідність, а нелюдське поводження - ще й таким, що принижує гідність. Поняття нелюдського поводження охоплює принаймні таке поводження, яке навмисно спричиняє сильні страждання, психічні або фізичні, які в даній конкретній ситуації є невинуватими... Катування... має певну мету, наприклад, отримання інформації або зізнання, або застосування покарання, і, як правило,

є обтяжуючою формою нелюдського поводження. Поводження або покарання особи може вважатися таким, що принижує гідність, якщо воно грубо принижує її перед іншими або змушує діяти проти її волі чи совісті» [10].

У справі «Ірландія проти Сполученого Королівства» визначення катування, яке наявне у «Грецькій справі», не було застосовано. Справа «Ірландія проти Сполученого Королівства» була порушена урядом Ірландії проти Великої Британії щодо поводження підозрюваними членами Ірландської республіканської армії з боку британських військ у Північній Ірландії. Уряд Ірландії стверджував, що до членів Ірландської республіканської армії було застосовано «п'ять методів» (група методів допиту, розроблених Сполученим Королівством у ХХ ст.) під час допитів, які є порушенням ст. 3 вищезгаданої Конвенції. «П'ять методів» включали в себе позбавлення сну, стресових положень тіла, позбавлення їжі та напоїв, шум і закриття в капюшонах. Європейський суд з прав людини вирішив, що дані методи не є катуваннями, а є «нелюдськими та такими, що принижують гідність». Також зазначив, що діяння має спричинити «серйозні та жорстокі страждання», щоб становити катування [11]. Враховуючи вищевказані справи, все ж таки катування та інші форми поганого поводження є нетотожними поняттями та кваліфікуються як різні злочини саме за ступенем тяжкості.

Також існує ще африканська система, яка є наймолодшою з трьох регіональних систем. Тож, питання протидії катуванням розглядалися лише в невеликій кількості випадків. Однак, Африканська комісія все частіше посилається на право інших міжнародних і регіональних органів. Найосновніший документ щодо захисту прав людини в африканській системі є Африканська хартія прав людини і народів. Ст. 5 цього документа передбачає, що «кожна людина має право на повагу до гідності, притаманної гідність, притаманну людині, і на визнання її правового статусу. Забороняються всі форми експлуатації та приниження гідності людини, зокрема рабство, работоргівля, катування, жорстокі, нелюдські або такі, що принижують гідність, покарання та поводження, забороняються» [12]. 3

наведеного положення можна побачити, що порівнюючи з іншими регіональними системами, в африканській – катування зазначено більше, як приклад. Адже, даний злочин перелічується в одній категорії з іншими порушеннями. Однак, цю різницю в підході між даною Хартією та іншими міжнародно-правовими актами можна пояснити історичним контекстом та також не дуже відчутним впливом на характер та обсяг заборони.

Слід зазначити, що Африканська комісія не проводила чіткого розмежування між неповагою до гідності особи, жорстоким, нелюдським або таким, що принижує гідність, поведженням та катуванням. Однак, Комісія чітко вважає катування обтяжливою або особливо тяжкою формою жорстокого поведження. У справі «Інтернешнл Пен та інші (від імені Кена Саро-Віва-молодшого) проти Нігерії» Комісія постановила, що «стаття 5 забороняє не лише катування, але й жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність, поведження. Це включає не лише дії, які спричиняють серйозні фізичні або психологічні страждання, але й принижують особу або примушують її діяти проти її волі або совісті» [13]. Також у ст. 60 та 61 даної Хартії зазначено, що при тлумаченні статей Хартії Комісія може використовувати джерела міжнародного права, включаючи договори ООН та міжнародне звичаєве право. Таким чином, Комісія може застосовувати визначення катувань, яке міститься в Конвенції ООН проти катувань [12].

Як вже зазначалось вище, катування також розглядається як воєнний злочин відповідно до Римського Статуту [4]. У ньому зазначено, що воєнними злочинами є «грубі порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, а саме будь-яке з таких діянь проти осіб або майна, що охороняються згідно з положеннями відповідної Женевської конвенції». Тож, дане діяння забороняється спільною ст. 3 чотирьох Женевських конвенцій 1949 р. Крім того, відповідно до ст. 12 Конвенції про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях забороняється піддавати тортурам чи біологічним дослідом поранених або хворих з особового складу збройних сил [14]. Теж саме стосується щодо осіб, які зазнали корабельної аварії згідно зі ст. 12 Конвенції

про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі [15]. У ст. 17 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими зазначено, що не можуть бути застосовані будь-які фізичні чи моральні тортури та будь-яка інша форма примусу до військовополонених для одержання від них будь-яких відомостей [16]. А у ст. 87 цієї ж Конвенції вказано, що військовополоненим заборонено будь-які колективні покарання за індивідуальні діяння, тілесні покарання, тримання в приміщеннях без денного світла та взагалі будь-які види тортур або прояви жорстокості. Ст. 32 Конвенції про захист цивільного населення під час війни регламентує, що застосування тортур щодо цивільного населення, яке знаходиться під окупаційною владою заборонено [17].

Також, слід згадати діяльність міжнародних воєнних трибуналів та кваліфікацію поняття «катування» у їх статутах. За своєю юрисдикцією, міжнародні воєнні трибунали розслідують справи, у яких було порушено міжнародний мир та безпеку. Наприклад, злочини проти людяності, воєнні злочини, злочин агресії або злочин геноциду. Слід зауважити, що вищезазначені проаналізовані міжнародно-правові акти мають одну важливу ознаку, яка характеризується тим, що ці документи стосуються права на заборону катувань як права людини, яке повинно гарантуватись державою і, відповідно, саме держава відповідає за порушення цього права. А Статути міжнародних воєнних трибуналів мають на меті інший підхід: відповідно до них катування вважаються злочином, за який несуть відповідальність окремі особи. Ця відмінність не заважає цим органам користуватись їхніми джерелами один одного щодо визначення катувань.

Так, Статут Міжнародного кримінального трибуналу у справі колишньої Югославії та Статут Міжнародного кримінального трибуналу у справі Руанди регламентують вимогу щодо мети визначення катувань, запозичену із ст. 1 Конвенції ООН проти катувань [1], [18], [19]. Також Судова палата I Міжнародного кримінального трибуналу по Руанді у справі «Прокурор проти Жан-Поля Акассу» прийняла визначення катувань із Конвенції ООН проти

катувань і постановила наступні цілі щодо кваліфікації катувань: «(a) отримання інформації або зізнання від жертви або третьої особи; (b) покарання жертви або третьої особи за діяння, вчинене або підозрюване у вчиненні (b) з метою покарання жертви або третьої особи за діяння, яке вчинила або у вчиненні якого підозрюється одна з них (c) з метою залякування або примусу жертви або третьої особи (d) з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду [20]. Однак, це не є вичерпним переліком для Міжнародного кримінального трибуналу по Руанді, так як у цій же ж справі зґвалтування розглядається як злочин катування – «Зґвалтування як катування використовується для таких цілей як залякування, деградація, приниження, дискримінація, контроль за покаранням або знищення особи. Як і катування, зґвалтування є порушенням особистої гідності, а зґвалтування фактично є катуванням, якщо воно вчиняється державною посадовою особою або іншою особою, яка виступає в офіційній якості, або під час розслідування, або за її відома чи мовчазної згоди» [20]. Тож, деградація, приниження, дискримінація, контроль або знищення особи входить до мети вчинення катувань.

Судова Палата II Міжнародного кримінального трибуналу по колишній Югославії у справі «Прокурор проти Крноєлаца» вказала, що мета вчинення катування є одним з елементів, який «відрізняє катування від інших форм жорстокого поводження. Катування як кримінальний злочин не є безпричинним актом насильства; воно спрямоване на досягнення певного результату або мети шляхом заподіяння сильного психічного або фізичного болю. Таким чином, за відсутності такої мети або цілі, навіть дуже сильне заподіяння болю не буде кваліфікуватися як катування відповідно до статті 3 або статті 5 Статуту Трибуналу» [21].

З огляду практики даних Трибуналів можна свідчити, що катування – це один із найтяжчих злочинів, який вимагає наявності умислу та певних цілей, які призводять до психічного або фізичного болю.

Отже, проаналізувавши велику кількість міжнародно-правових актів та судової практики, можна зазначити, що вони містять необхідні елементи для

визначення поняття «катування» та кваліфікацію цього діяння як злочину. Такі документи як Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 р., Токійська декларація щодо участі медичних працівників у катуваннях 1975 р., Римський статут Міжнародного кримінального суду, Декларація ООН про захист усіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження 1975 р. і покарання, Міжамериканська конвенція про запобігання катуванням і покарання за них 1985 р., Африканська хартія прав людини і народів, Європейська конвенція про захист прав та основоположних свобод людини 1950 р. та Хартія основних прав Європейського Союзу 2000 р. регламентують заборону катувань та мають положення, які визначають поняття «катування», мету цього злочину та його елементи. Майже всі ці визначення включають в себе загальновизнане поняття «катувань» з Конвенції ООН проти катувань. Тому, катуваннями можна вважати дію, яка навмисно заподіюється особі з відчуттям сильного болю або фізичних чи моральних страждань для того, щоб отримати від неї або від третьої особи зізнання або покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди. Також, можна констатувати, що у рішеннях Європейського суду з прав людини та Міжнародних кримінальних трибуналів у справах колишньої Югославії та Руанди наявне розмежування понять «катування» та «інші форми поганого поводження», які різняться їх ступенем тяжкості. Тому, для визначення катування важливо розуміти умисел, мету та ступінь тяжкості вчинення цього злочину для того, щоб кваліфікувати його саме як злочин катування. Крім того, катування відповідно до Римського статуту вважаються як воєнний злочин і, як результат, є серйозними порушеннями основних міжнародно-

правових актів у галузі міжнародного гуманітарного права – Женевський конвенцій 1949 р. І згідно з практикою Міжнародних кримінальних трибуналів у справах колишньої Югославії та Руанди катування визначається як найтяжчий злочин, який вимагає наявності умислу та певних цілей.

1.2. Процес історичного становлення катувань в умовах гармонізації міжнародного права

Практика застосування катувань бере свій початок ще з початку існування людства. Історично катування були поширеними не лише під час війни та соціальних потрясінь, але й відкрито застосовувались в багатьох суспільствах як невід’ємна частина судової системи. Катування використовувались як законні дії та були позитивним для того часу засобом, щоб покарати злочинця. Також вони вважались надійним способом виявлення правди та запобіганням майбутнім злочинам.

Якщо брати до уваги історію застосування катувань у стародавньому світі, то їх наявність була майже у всіх на той час країнах. Наприклад, у Стародавній Греції використовували катування до рабів під час допиту, а римляни перейняли цю практику і поширили її на громадян, у тому числі на християн, яких «ставили під сумнів», щоб змусити їх зректися своєї віри. З появою християнства тортури перестали використовуватися аж до XI ст., коли європейські судові системи відродили практику судових катувань, а католицька церква скасувала свою попередню опозицію до тортур і санкціонувала застосування тортур проти єретиків [22]. А в Китаї катування вважались законними діями отримувати інформацію та зізнання з часів династії Хань до моменту розпаду імперської системи в 1905 р. [23].

Великої уваги потребує період середніх віків у Європі, тому що на той час у цьому регіоні катування були не тільки й законними, а вважались найкращим способом отримати зізнання. Середньовічна Європа мала загальноприйнятну норму застосування катувань, тому що європейці вірили, що будь-яку правду

можна витягнути з підсвідомості, завдаючи фізичного болю [24]. Тодішній кримінальний процес характеризувався тим, що катування є не тільки дієвим методом виявлення правди, а й засіб досягнення справедливості. Для того, щоб засудити когось за серйозний злочин, судді встановлювали обвинувачення через свідчення, використовуючи катування [25].

Проте наприкінці XVIII ст. – на початку XIX ст. правові системи змінювались і катування як основний метод діставання зізнань був послаблений. Ці зізнання не були юридично виправданими [25]. Скасування легалізованої системи судових катувань також відобразило зміну поглядів на ці дії. Раніше катування виправдовувалися релігійними міркуваннями, оскільки вважалося, що вони приносять користь потерпілому, змушуючи його визнати правду, навіть проти його волі, і, таким чином, наближаючи його до Бога [26]. Також на зміну поглядів вплинули мислителі епохи Просвітництва, адже вони суворо засудили катування як практику отримання свідчень [24]. Так, у своєму трактаті «Про злочини і покарання» 1764 р. Чезаре Беккарія, відомий італійський юрист, писав, що уряди не мають права санкціонувати покарання громадянина, доки є сумніви щодо його вини. За словами Беккарія, катування були «надійним способом виправдати міцних мерзотників і засудити слабких, але невинних людей» [27]. Таким чином, можна зазначити, що в епоху Просвітництва норми кримінального права реформуються і на зміну катуванням приходять підґрунтя сучасних принципів доказів.

У своїй роботі «Наглядати та карати» Мішель Фуко проаналізував катування як метод покарання, тому що до XVIII ст. катування виступали не лише способом отримання зізнань. Він зазначив, що «Його мета не стільки відновити рівновагу, скільки ввести в ґрати, у своїй крайній точці, дисиметрію між суб'єктом, який насмілився порушити закон, і всемогутнім сувереном, який демонструє свою силу» [28]. Катування використовувались для того, щоб тероризувати решту населення, демонструючи жахливі наслідки вчинення злочину. Проте публічне застосування урядом тортур як покарання, наприклад, під час публічних страт, не обов'язково стримує інших від поганої

поведінки, навпаки інколи це викликало емпатії до засудженого та викликало бунти на підтримку ув'язненого. Таким чином, публічні тортури виявилися контпродуктивними для цілей держави, підриваючи, а не зміцнюючи владу суверена [26].

Тож, завдяки ідеям Просвітництва та загалом змінам в правовій площині катування почали скасовувати у низці країнах: у 1754 р. – у Пруссії, у 1787 р. – в Австрії, у 1789 р. – у Франції, 1806 р. – у Баварії [29].

Враховуючи вищеперераховані події, починаючи з ХІХ ст. відбуваються значні зміни у судовій кримінальній системі Європи. Катування почали розглядатись як характеристика досучасної і нецивілізованої культури. Проте ця протидія катуванням почала породжувати подвійні стандарти, щось подібне до сучасного застосування катувань: катування заборонені, але при цьому вони широко використовуються у закритому вигляді. До ХХ ст. у період Нового світу катування широко використовуються у колоніях, коли у Європі активно протидіють цьому дійству [30].

У своєму порівняльно-історичному аналізі Крістофер Ейнольф навів статистичні докази того, що у ХХ ст. відбулось відродження та поширення катувань. Це пов'язано з появою фашистських та комуністичних режимів у Німеччині, Радянському Союзі та їх союзниках. Ці режими застосовували катування, у першу чергу, як механізм соціального контролю для посівання страху серед населення та нейтралізації інакомислення [31]. Проте катування мали місце у США, особливо до маргіналізованих груп. Про це свідчить звіт 1931 р. Національної комісії з дотримання законів та правозастосування. У ньому йдеться про широке використання таких видів катувань як стресові позиції, побої, психологічні катування, обливання водою. Ці катування застосовували в основному поліцейські та тюремні службовці [32].

Беручи до уваги все вищезазначене, незважаючи на міжнародні зусилля щодо захисту прав людини, катування все одно застосовувались і в колоніальних місцях, і проти членів маргіналізованих груп, і урядами держав з фашистськими та комуністичними режимами. У той час як колоніальні уряди

застосовували тортури до ХХ-го ст., зростання антиколоніальних рухів у другій половині ХХ-го ст. спонукало колоніальну владу посилити свій контроль і вдаватися до все більш жорстоких методів, включаючи катування. Протиповстанські кампанії проти партизанських сил також призвели до збільшення катувань, оскільки повстанців та їхніх прибічників частіше піддавали катуванням за інформацію, ніж військовополонених у попередніх звичайних війнах, які, як вважалося, володіли відносно малою інформацією, важливою для інших. У ХХ ст. також з'явилися військові уряди в Латинській Америці та комуністичні уряди в Азії, які використовували систематичні репресії та катування, щоб розправитися з реальними та ймовірними противниками [26].

Після Другої світової війни міжнародне право, на фоні всіх жахливих подій під час війни, потребувало нагальної кодифікації та унормуванню. Таким чином, було прийнято низку міжнародно-правових актів, які регламентували норми щодо заборони катувань. Основний документ проти катувань, Конвенцію ООН проти катувань, було визнано майже всіма країнами, навіть ті, які регулярно застосовували катування, тобто недемократичного режиму. Адже, країни з недемократичним режимом вважали, що це значно зміцнить їх репутацію перед міжнародним товариством, і дозволить внутрішньо та секретно застосовувати катування й надалі. Проте, слід зауважити, що недемократичні держави теж продовжували використовувати катування як засіб отримання цінної інформації. Саме демократичні держави розробили «чисті» методи катувань, які не залишають видимих слідів і їх легко заперечити [33].

Так, Альфред Маккой дослідив у своїй праці програму психологічних катувань, розроблену Центральним розвідувальним управлінням США під час холодної війни. Він зазначає, що «методи сенсорної дезорієнтації та самозаподіяння болю виявилися вигідними, оскільки вони не залишали «чітких слідів», що значно ускладнює будь-яке розслідування, судове переслідування чи спробу заборони» [35]. Також, прикладом може слугувати

В'єтнам, коли під час операції «Фенікс» у період В'єтнамської війни були поширені катування, за допомогою яких шукали, захоплювали або допитували осіб, які підтримували В'єтконг (Національний фронт визволення Південного В'єтнаму) [32]. І це є невичерпний список демократичних країн, які підтримували та поширювали катування у своїй політиці. В основному, ці дії застосовувались проти повстанців та революціонерів, а до злочинців та терористів такі дії були використані для зізнань або ймовірного розуміння наслідків вчинення злочину, тобто признання своєї вини та прийняття покарань у вигляді катувань.

Проте, крім активного застосування катувань, розвідувальні служби таких країн навчали своїх колег у країнах, що розвиваються методів допиту, які включали катування. Так, наприклад, Школа армії США навчала військових з країн Латинської Америки застосовувати такі практики як катування, викрадення та страти [35]. Слід зазначити, що ця політика застосування катувань навмисно були прихованими від суспільства, адже, це, в першу чергу, дозволяло громадянам демократичних держав вважати, що ці дії уряду є ефективними та моральними.

Проте, існували й країни, в яких використання катувань було рідкістю впродовж ХХ ст. - це, насамперед, країни ліберальної демократії Західної Європи. Там катування все ж таки застосовувались тільки до етнічних меншин та підозрюваних у злочинах маргінальних груп [31].

Тож, повертаючись до проблематики зростання застосування катувань у ХХ ст., то це можна пояснити тими ж закономірностями, які описують поширеність катувань в попередні епохи. Це пов'язано зі збільшенням кількістю воєн, а саме зміною характеру сучасних воєнних дій, які спричинили зростання застосування катувань до військовополонених та катувань цивільного населення на окупованих територіях. Також держави, де відбувались громадянські конфлікти, мали місце використанню катувань. Тому, незважаючи на прийняття великої кількості міжнародно-правових документів у ХХ ст., які забороняють катування у будь-якій соціальній

ситуації, та внутрішньодержавні засудження, різні методи катувань поширювались і продовжують поширюватись не лише у випадках надзвичайних ситуацій в країнах, а й як звичайна частина багатьох судових систем.

Поширення у ранніх роках ХХІ ст. катувань, пов'язане, у першу чергу, з високою загрозою тероризму в світі. Прикладом цього може бути терористичні атаки 11 вересня 2001 р., здійснені Аль-Каїдою проти США. Після цього уряд США розпочав програму катувань під назвою «Enhanced interrogation techniques» у рамках своєї війни з терором (Глобальна війна з тероризмом) [36]. Також катування у своїй практиці покарання терористів використовувала і наразі використовує Загальна служба безпеки Ізраїлю (Шин-Бет) до палестинських в'язнів. Це є систематичні та законні катування, які дозволяють уряду Ізраїлю дізнатись інформацію про заплановані теракти [37]. Врешті, постають питання в тому, чи це є ефективним способом протидії тероризму та чи це виправдовує катування. Щодо цього слушно зазначає у своїй роботі Д. Ягунов «1) катування – це нерезультативний, неефективний та економічно витратний інструмент допиту; 2) катування спричиняють глибокі психологічні та фізичні травми; 3) катування є незаконними; 4) катування мають численні негативні юридичні наслідки для жертв, самих злочинців, платників податків, суспільства та держави; 5) катування є глибоко аморальним та огидним явищем» [38]. Таким чином, катування у будь-яких випадках є категорично заборонені, навіть якщо вони «допоможуть» дізнатись цінну інформацію та «покарати» злочинців, адже, тяжким злочином неможливо побороти та протидіяти іншому тяжкому злочину.

Сьогоднішня ситуація із поширенням застосування катувань мало чим відрізняється від ХХ ст. До цих пір катування у багатьох державах використовують у допитах, у збройних конфліктах щодо військовополонених та цивільних осіб, проти повстанців та учасників мітингів проти державних політик тощо, хоча саме ставлення до катувань у міжнародному праві та національному праві суворіше порівняно з іншими століттями.

Отже, проаналізувавши поширеність застосування катувань у різні історичні періоди, можна зробити висновок, що, по-перше, катування як соціальне явище з'явилося через потребу урядам керувати суспільством. Це пов'язано з тим, що у ранні століття рівень суспільства в інтелектуальному та моральному сенсі був нижче, ніж зараз, і цей факт держава використовувала у зізнаннях, які були дієвими. По-друге, держава застосовувала катування з політичною ціллю: придушення опозиції та політичного протистояння.

Катування поширились у політиках держав досить давно – ще з первісних часів. Це діяння було дозволено і відкрито, що, у свою чергу, лякало та наводило паніку на суспільство, адже, катування були як один із методів покарання або отримання інформації.

Наразі катування визнається як злочин проти людяності, що вважається, один із особливо тяжких злочинів. До цього визнання людство мало досить тернистий шлях, адже катування до XIX ст. було нормальним явищем серед населення. Таким чином, у нашому сьогоденні катування мають конвенційну заборону, проте їх застосування на практиці досі має місце не тільки в тоталітарних державах, а й в демократичних.

1.3. Система універсальних міжнародно-правових актів щодо боротьби з катуванням

Як вже зазначалось раніше, розробка та кодифікація міжнародно-правових актів у сфері прав людини загалом бере свій початок після Другої світової війни, коли людство терміново мало потребу у захисті та боротьбі із тяжкими злочинами. Перший документ, який регламентує повагу та дотримання прав людини – Статут Організації Об'єднаних Націй. Ст. 1 п. 3 даного Статуту визначає мету Організації – «здійснювати міжнародне співробітництво в сфері ... розвитку поваги до прав людини й основних свобод для всіх, без розрізнення раси, статі, мови та релігії» [39]. Можна вважати, що саме Організація Об'єднаних Націй створила першу загальновизнану норму

дотримуватись та поважати права людини. Саме цей факт поклав початок у розробці та створенні нових міжнародних актів щодо захисту прав людини.

10 грудня 1948 р. було прийнято міжнародним співтовариством перший документ, який узагальнив перелік основних прав людини – Загальна декларація прав людини. І таким чином, заборона катувань вперше була згадана у положеннях цієї Декларації, а саме в ст. 5 – «Ніхто не повинен зазнавати тортур, або жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує його гідність, поводження і покарання» [40]. Пізніше ця норма була розвинена у низці універсальних та регіональних міжнародно-правових актів у сфері прав людини, а саме: Міжнародний пакт ООН про громадянські і політичні права 1966 р., Європейська конвенція з прав людини 1950 р., Американська конвенція з прав людини 1969 р., Африканська хартія прав людини і народів 1981 р., Конвенція ООН про права дитини 1989 р., Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю 2006 р., Конвенція про припинення злочину апартеїду і покарання за нього 1973 р. тощо.

Слід вказати, що саме Міжнародний пакт ООН про громадянські і політичні права 1966 р. став першим універсальним актом, який містить пряму заборону катувань. Ст. 7 цього документу регламентує більш детальну та чітку заборону, аніж в Загальній декларації прав людини 1948 р., – «нікого не може бути піддано катуванню чи жорстокому, нелюдському або принижуючому гідність поводженню чи покаранню. Зокрема, жодну особу не може бути без її вільної згоди піддано медичним чи науковим досліддам» [41]. Крім цього, Пакт встановив абсолютну норму, яка кодифікує заборону негуманного поводження навіть під час надзвичайних ситуацій в державі і жодних відступів не може бути [41]. А ст. 10 цього акту продовжує ст. 7, зазначаючи, що «всі особи, позбавлені волі, мають право на гуманне поводження і поважання гідності, властивої людській особі» [41].

Наступним документом, який містить норму щодо заборони катування є Конвенція про припинення злочину апартеїду і покарання за нього 1973 р. Ст. 2 цієї Конвенції описує, які діяння входять у політику та практику злочину

апартеїду і, відповідно, катування є однією із складових цього злочину – «шляхом заподіяння членам расової групи або груп серйозних тілесних ушкоджень або розумового розладу та посягання на їхню свободу чи гідність, або внаслідок застосування до них катувань чи жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, поводження і покарання» [42].

Також Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, прийнятий Резолюцією 34/169 ГА ООН 1979 р. має у своїх положеннях згадку про заборону катування. Так, ст. 5 цього Кодексу регламентує, що «жодна посадова особа з підтримання правопорядку не може здійснювати, підбурювати або терпимо ставитися до будь-якої дії, що являє собою тортури або інші жорстокі, нелюдські або такі, що принижують гідність, види поводження і покарання, і жодна посадова особа з підтримання правопорядку не може посилатися на розпорядження вищих посадових осіб або на такі виняткові обставини, як стан війни або загроза війни, загроза національній безпеці, внутрішня політична нестабільність або будь-яка інша надзвичайна подія, для якої є підставою» [43]. Принципи медичної етики, які стосуються ролі працівників охорони здоров'я, особливо лікарів, у захисті ув'язнених чи затриманих осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижують гідність видів поводження та покарання, прийняті Резолюцією 37/194 Генеральної Асамблеї від 18 грудня 1982 р. мають схожу норму щодо заборони катування, як у Кодексі 1979 р., яка регламентується у вигляді принципів, які суворо забороняють лікарям брати участь у будь-яких видах катувань за жодних умов [44].

10 грудня 1984 р. було прийнято найважливіший міжнародно-правовий та спеціалізований на забороні катувань документ - Конвенцію проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. Цей документ є обов'язковим для більшості країн світу для вжиття відповідних законодавчих, адміністративних та судових засад щодо запобігання катуванням на їх території. Цей міжнародний договір ґрунтується на положеннях Декларації про захист усіх осіб від катувань та

інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1975 р. Ця Декларація допомогла ширше визначити поняття «катування» у Конвенції 1984 р. Та також, важливим фактором є той факт, що Декларація має більш рекомендаційний характер, а Конвенція – імперативний, що характеризує її більшу силу в правовому полі. Також перевагою даного документу є те, що ця Конвенція вимагає від держав-учасниць вживати ефективних заходів для запобігання катуванням на будь-якій території під їхньою юрисдикцією [1]. Як результат, цей міжнародно-правовий акт став основоположним у забороні катування, адже Конвенція кодифікувала низку норм та принципів, які допомогли унормувати міжнародне законодавство у сфері запобігання катуванням та виділити єдине та чітке визначення катування.

Ще одним важливим документом, який протидіє катуванням, тільки суб'єктами, на яких заборонено застосовувати ці діяння виступають діти, є Конвенція про права дитини 1989 р. А саме ст. 37 цієї Конвенції визначає, що «держави-учасниці забезпечують, щоб жодна дитина не піддавалась катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або принижуючим гідність видам поводження чи покарання» [45]. А згідно із ст. 39 цієї ж Конвенції «держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів для сприяння фізичному та психологічному відновленню та соціальній інтеграції дитини, яка є жертвою ... катувань чи будь-яких жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження» [45].

Декларація про ліквідацію насильства щодо жінок, прийнята Резолюцією 48/104 Генеральної Асамблеї від 20 грудня 1993 р. теж у своєму вмісті має згадку про заборону катувань, посилаючись на положення Загальної декларації прав людини та Міжнародного пакту ООН про громадянські і політичні права [46].

А 1 липня 1998 р. на дипломатичній конференції в Римі було прийнято Римський статут Міжнародного кримінального суду, який встановлює, що Суд має юрисдикцію щодо чотирьох тяжких злочинів: злочин геноциду, злочини

проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії. Положення цього Статуту визначають, що катування відносяться до злочинів проти людяності та воєнних злочинів і надає трактування катуванням [4].

Прийнявши велику кількість міжнародно-правових актів, які забороняють катування, виникла потреба у кодифікації рекомендацій та правил документування катувань та наслідків цього злочину. Першим документом, який вмістив в собі міжнародно-правові стандарти виявлення та фіксації ознак катувань став Посібник з ефективного розслідування та документування катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження чи покарання, також відомий як Стамбульський протокол. Вперше він був представлений у 1999 р., а останнє його редагування датується у 2022 р. Принципи, зазначені у даному акті є ефективним інструментом боротьби з катуванням, так як методологія документування допомагає розслідувати або розширити доказову базу для судових органів. Хоч і Стамбульський протокол не є обов'язковим для всіх держав, але міжнародне право вимагає розслідувати та фіксувати випадки катувань, і в цьому випадку, Стамбульський протокол може слугувати корисним інструментом. У Стамбульському протоколі зазначено, що він «покликаний слугувати в якості міжнародних керівних принципів для оцінки стану осіб, які стверджують, що зазнали катувань та жорстокого поведження; для розслідування справ щодо ймовірного застосування катувань та надання результатів такої оцінки судовому або будь-якому іншому органу розслідування [47]. А у 2000 р. Резолюцією 55/89 Генеральної Асамблеї було прийнято Принципи ефективного розслідування та документування катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження чи покарання, які наведені у 3 розділі Стамбульського протоколу [48].

Крім документування та розслідування катування, жертвам цього злочину необхідне відшкодування як моральне, так і матеріальне. Для цього було прийнято у 2005 р. Резолюцією Генеральної Асамблеї 60/147 Основні

принципи та керівні принципи щодо права на захист і відшкодування для жертв грубих порушень міжнародного права прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права. Так, ці принципи визначають, що «держави повинна надавати судову допомогу та інші форми співпраці у досягненні міжнародного правосуддя, включаючи допомогу та захист потерпілим і свідкам, відповідно до міжнародних правових стандартів прав людини та відповідно до вимог міжнародного права, таких як заборона катувань та інших форм жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання» [49]. А розділ IX загалом присвячений відшкодуванням за завдану шкоду, у тому числі і за катування [49].

Всі вищезазначені міжнародно-правові акти мають різну юридичну силу та цілі, відповідно, це дозволяє їх розмежувати за їх юридичною характеристикою. Досить влучну та найбільш точну класифікацію правових документів за ознакою їхньої юридичної сили і сфери застосування пропонує у своїй роботі Є. Тітов – обов'язкові норми загального характеру, обов'язкові норми галузевого характеру, обов'язкові норми спеціального характеру, рекомендаційні норми загального характеру, рекомендаційні норми галузевого характеру та рекомендаційні норми спеціального характеру [50].

Обов'язкові норми загального характеру включають Статут Організації Об'єднаних Націй 1945 р.; обов'язкові норми галузевого характеру - Римський статут Міжнародного кримінального суду 1998 р., Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р., Конвенція про припинення злочину апартеїду і покарання за нього 1973 р., Конвенція про права дитини 1989 р.; обов'язкові норми спеціального характеру – Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження і покарання 1984 р.; рекомендаційні норми загального характеру – Загальна декларація прав людини 1948 р.; рекомендаційні норми галузевого характеру – Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку 1979 р., Декларація про ліквідацію насильства щодо жінок 1993 р.; рекомендаційні норми спеціального характеру – Декларація про захист усіх осіб від катувань

та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поведження і покарання 1975 р., Принципи медичної етики, які стосуються ролі працівників охорони здоров'я, особливо лікарів, у захисті ув'язнених чи затриманих осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижують гідність видів поведження та покарання 1982 р., Посібник з ефективного розслідування та документування катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження чи покарання 1999 р., Принципи ефективного розслідування та документування катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження чи покарання 2000 р., Основні принципи та керівні принципи щодо права на захист і відшкодування для жертв грубих порушень міжнародного права прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права 2005 р.

Отже, проаналізувавши міжнародно-правові акти, які забороняють катування, можна зробити висновок, що дані документи по-своєму відіграють важливу роль у міжнародному праві, незважаючи на те, що деякі мають імперативний характер, а деякі – рекомендаційний. Адже, рекомендаційні документи мають мету визначити основні принципи та цілі, а також слугувати як допоміжні джерела в судових практиках. Проте, незважаючи на ці відмінності, міжнародно-правове визначення катування рухається в рамках імперативної норми, що зобов'язує держав дотримуватись цих норм. Держави, які не прийняли той чи інший документ мають імплементувати заборону катувань у своє національне законодавство, адже, це дозволить полегшити становище жертв катувань, та також це вплине на верховенство права у даній державі та підсилить її позицію в міжнародних відносин. Таким чином, більшість держав заборонили катування, криміналізувавши їх як окремий злочин або як частину воєнних злочинів і злочинів проти людяності.

Також з вищезазначеного аналізу можна простежити, що ці міжнародно-правові документи встановлюють систему універсальних норм, які націлені на боротьбу та протидію катуванням. Кожен з них має свою юридичну силу, цілі

та сфери застосування, проте це ніяк не впливає на практику порушень цих положень. Якщо навіть документ має рекомендаційний характер, він підкріплюється іншим актом, який має обов'язковий характер, при цьому, рекомендаційний буде виступати основоположним, тому що зазвичай такі документи мають основні принципи та норми. Таким чином, всі міжнародно-правові акти у сфері заборони катування мають власний впливовий характер на міжнародне право та також дозволяють розвивати подальші кодифікування нових норм з метою удосконалення міжнародного законодавства у цій галузі.

За юридичною силою та сферою застосування ці акти можна розділити на: обов'язкові норми загального характеру, обов'язкові норми галузевого характеру, обов'язкові норми спеціального характеру, рекомендаційні норми загального характеру, рекомендаційні норми галузевого характеру та рекомендаційні норми спеціального характеру.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ БОРОТЬБИ З КАТУВАННЯМ

2.1. Протидія катуванню у практиці Європейського суду з прав людини

Один із найважливіших документів, за допомогою якого Рада Європи здійснює свої статутні цілі та принципи щодо захисту прав людини, виступає Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод або, як її часто називають, Європейська конвенція з прав людини. Це був один із перших договорів Ради Європи, в якому регламентувався єдиний механізм розслідування міждержавних питань або індивідуальних скарг.

Каталог прав людини, визначений у даній Конвенції, був обмежений лише окремими особистими правами людини, а такі як право на власність, право на освіту, право на вільні вибори тощо, були зазначені у Додатковому протоколі до неї [7], [51]. Це свідчить про те, що ініціатори Європейської конвенції, у першу чергу, зосередили свої зусилля на ті права людини, які виступали важливими елементами основ європейських демократій. Таким чином, категорична заборона катувань визначена ст. 3 Європейської конвенції [7].

Також однією із цілей Європейської конвенції з прав людини та практики Європейського суду з прав людини є проведення розмежування між поняттям «катування» та «нелюдські чи такі, що принижують гідність, поводження». Так, основоположною справою щодо цієї проблематики стала справа «Ірландія проти Сполученого Королівства», де «п'ять технік» (група методів допиту, розроблених Сполученим Королівством у ХХ ст. такі як стояння біля стіни, покривання голови, шумовий вплив, позбавлення сну та їжі й води) визначались як нелюдське поводження згідно із ст. 3 Європейської конвенції з прав людини. Врахувавши різницю між цими поняттями, яка зазначена у ст.

З даної Конвенції, Суд виявив те, що ці поняття відрізняються силою нанесених страждань, і тому, в цьому випадку, ці п'ять методів не можуть кваліфікуватись як катування [11]. А, наприклад, у справі «Бати та інші проти Туреччини» акти насильства, які застосовувались до заявників можна лише визначити як катування відповідно до ст. 3 Європейської конвенції з прав людини. Адже, заявники постійно піддавались фізичному болю та відчуття тривоги під час перебування у поліцейському відділі, а особливо це вплинуло на неповнолітніх заявників та вагітну жінку. Таке поводження до заявників було умисне, тривале та таке, що викликало жорстокий біль і страждання [52]. Таким чином, відмінність даних понять досить розмите і залежить не тільки від сили нанесених страждань, а й від інших чинників: тривалість, мета, емоційний та психологічний стан потерпілого, наслідки такого поводження тощо. Проте Європейський суд з прав людини досить уважно підходить до кожної справи, де порушується ст. 3 Європейської конвенції, щоб зрозуміти специфіку справи та стан заявників, і винести справедливе рішення у кваліфікації ст. 3.

Для того, щоб у справі Європейського суду з прав людини була порушена ст. 3 Європейської конвенції з прав людини, поводження має досягти певного рівню жорстокості. Оцінка цього мінімального рівня залежить від низки факторів: характер і обставини поводження, форма і спосіб його реалізації, тривалість, фізичні та психічні наслідки, а в деяких випадках – стать, вік і стан здоров'я потерпілого [53]. Зазвичай, мінімальний рівень жорстокості характеризується тілесними ушкодженнями або сильними фізичними і душевними стражданнями. Проте, якщо особу принижують чи ганьблять, викликають відчуття страху або тривоги в неї та нехтують повагою до неї, то таке поводження теж підпадає під ст. 3 Європейської конвенції з прав людини. Таке твердження можна відслідкувати у справі «Сергій Антонов проти України» [54]. Або, наприклад, у справі «Іванчук проти Польщі», у рішенні якої зазначено, що «в'язничні охоронці словесно ображали і знущалися із заявника; ці дії, спрямовані на те, щоб викликати почуття приниження й

неповноцінності, на погляд Суду, свідчили про відсутність поваги до його людської гідності. Беручи до уваги відсутність переконливих підстав для такого поводження із заявником, а також те, що він бажав здійснити своє право голосу в порядку, спеціально встановленому для затриманих, Суд визнав, що дії, які образили й принизили його, становили поводження, яке принижує гідність, і це означає порушення статті 3» [55].

При оцінюванні мінімального рівня жорстокості також необхідно враховувати мету такого поводження до особи. Так, у справі «Харченко проти України» вказано, що «чи є поводження таким, що принижує гідність, у розумінні статті 3 Конвенції, береться до уваги, чи було його метою принизити та зневажити відповідну особу, і чи його наслідки вплинули несприятливо на її особистість у спосіб, несумісний із гарантіями статті 3 Конвенції» [56].

У справі «Бурля та інші проти України» зазначено, що «стаття 3 Конвенції не може обмежуватися лише фізичним жорстоким поводженням; вона також стосується і заподіяння психологічних страждань». Під психологічними стражданнями відповідно до цієї Справи можна віднести: залякування, застосування катувань, побоювання майбутніх нападів у вигляді катувань, погрози вбивством, направлення зброї на потерпілого [57].

Під дію ст. 3 Європейської конвенції з прав людини також входить поводження, що принижує гідність, а саме відповідно до справи «Східноафриканські азіати проти Великої Британії» таке поводження включає в себе: дискримінацію за ознакою раси, публічне грубе приниження людини, спонукання людини вести себе проти своєї волі чи совісті тощо [58].

Окрім психологічних страждань, існують різновиди катувань, застосовані фізичною силою, і згідно зі ст. 3 Європейської конвенції з прав людини кваліфікуються як саме катування, тому що таке жорстоке поводження здатне викликати сильний біль у потерпілого. Найчастіше катування у вигляді фізичного насильства має тяжкі та непоправимі фізичні наслідки, такі як хронічний біль, головний біль, біль у спині, проблеми з ходьбою, неврологічні проблеми, проблеми із зубами тощо [59]. Такі симптоми з'являються у

потерпілого внаслідок різних видів та форм фізичних катувань, адже, список такого поводження є не вичерпним.

У практиці Європейського суду з прав людини наявна велика кількість справ, в яких порушено ст. 3 Європейської конвенції з прав людини, а саме у розумінні тяжких тілесних ушкоджень, які спричинені низкою різних видів фізичних катувань. Так, наприклад, у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» зазначено, що «застосування до людини електроструму є особливо серйозною формою поганого поводження, яке може викликати сильний біль і жорстокі страждання, а отже має вважатися катуванням» [60].

Також серед видів катувань, які порушують ст. 3 Європейської конвенції з прав людини є такі випадки: багаторазове побиття палицею у справі «А. та інші проти Сполученого Королівства», дуже серйозне зневажання та жорстоке поводження впродовж кількох років у справі «З. та інші проти Сполученого Королівства», систематичне сексуальне насильство впродовж тривалого часу у справі «Е. та інші проти Сполученого Королівства», багаторазове згвалтування у справі М. С. проти Болгарії, побиття дерев'яними дошками, яке спричинило багатократний перелом ребр у справі «Шечич проти Хорватії» [53].

Особливої уваги потребує питання застосування катувань до вразливих груп населення у судовій практиці Європейського суду з прав людини. Як зазначає у своїй роботі П. Ліч «Суд все частіше звертається до доктрини позитивних зобов'язань для того, щоб ретельно дослідити слабкість та неефективність національного законодавства, особливо для захисту вразливих заявників» [60]. Практика Європейського суду з прав людини робить це послідовно, починаючи зі справи «А. проти Сполученого Королівства», де вперше зазначено, що «Діти та інші вразливі особи, зокрема, мають право на державний захист у формі ефективного стримування від таких серйозних порушень особистої недоторканності» [61].

У справі «Стаббінгз та інші проти Сполученого Королівства» заявники звинуватили владу в порушенні ст. 8 Європейської конвенції з прав людини у

зв'язку з актами сексуального насильства, жертвами яких вони стали у дитинстві. Проте у рішенні Європейський суд з прав людини застосував ідею захисту вразливих осіб згідно зі ст. 3 Європейської конвенції з прав людини [62]. Слід зауважити, що Суд не вказує, хто саме входить до групи вразливих осіб, але при цьому чітко підкреслює дітей як однією складових цієї групи. Якщо тлумачити це положення Суду, можна визначити, що Суд припускає під розумінням вразливі особи тих, хто з різних причин не може самостійно або вільно приймати рішення, так само як, наприклад, діти. Також певні групи вразливих осіб мають постійний характер, а деякі – короткостроковий або перехідний характер, такі як діти та жінки як жертви домашнього насильства, шукачі притулку, ромська національна меншина, мешканці сіл, розташованих на південному сході Туреччини під час конфлікту з бойовиками РПК [63]. Таким чином, Суд у своїх рішеннях вів поняття «особи в уразливому становищі», підкреслюючи, що влада зобов'язана захищати людей у вразливих для них ситуаціях. Відповідно до аналізу прецедентної практики Суду до такого становища також відносяться особи, які перебувають під вартою та ті, які проходять військову службу.

Однак, практика Суду демонструє, що вразливі особи або особи, які перебувають у вразливому становищі визначаються не лише в контексті ситуацій, над якими держава має прямий контроль, а це стосується й інших – діти, як вже зазначалось та жінки [63].

Також окремо слід розглянути питання умов тримання під вартою, адже особі необхідно перебувати в умовах, які не принижують її гідність. Так, наприклад, у справі «Нешков та інші проти Болгарії» було порушено ст. 3 Європейської конвенції з прав людини, так як умови тримання заявника були несумісні із повагою до людської гідності [64]. Окрім належних умов тримання на державу покладено зобов'язання захищати та підтримувати фізичне здоров'я осіб, які знаходяться під вартою, тобто надавати необхідну медичну допомогу. Європейський суд з прав людини у документі «Керівництво із застосування статті 3 Європейської конвенції з прав людини»

зазначив, що «... сам факт того, що затриманого оглянув лікар і призначив йому певну форму лікування, не може автоматично призводити до висновку, що медична допомога була відповідною. Органи влади також повинні забезпечити ведення повного обліку стану здоров'я ув'язненого та поводження з ним під час ув'язнення, щоб діагностика та допомога були оперативними і точними, а також, якщо це необхідно через характер захворювання, щоб нагляд був регулярним і систематичним та передбачав комплексну терапевтичну стратегію, спрямовану на належне лікування проблем зі здоров'ям затриманого або запобігання їх загостренню, а не на їх лікування на симптоматичній основі» [65].

Слід звернути увагу, що окрім погіршення фізичного стану потерпілого після катувань, також потерпілий внаслідок таких дій може померти. Тоді право не зазнавати катувань тісно пов'язується з правом на життя. Так, у справі «Махмут Кайя проти Туреччини» встановлено порушення як ст. 3 Європейської конвенції з прав людини, так і ст. 2 (право на життя). Рубці на тілі померлого свідчили, що померлого було піддано катуванням [66].

Як наслідок, Європейський суд з прав людини своїми рішеннями сприяє усунути в державах застосовувати катування. У низці справ Суд, таких як «Опюз проти Туреччини», «Джорджевіч проти Хорватії», «Мосендз проти України», визначає такі положення: 1. «від держави відповідно до статті 3 Конвенції вимагається вжиття заходів, спрямованих на забезпечення того, щоб особи, що підпадають під їхні юрисдикції, не піддавалися жорстокому поводженню, навіть якщо таке поводження здійснюють приватні особи. Такі заходи повинні передбачати ефективний захист та включати розумні дії із запобігання неналежного поводження, про яке органи влади знають або можуть знати; 2. По-перше, державні органи повинні провести ретельне та ефективне розслідування, здатне привести до виявлення та покарання винних. По-друге, у разі необхідності заявникові повинна бути присуджена компенсація або він принаймні повинен мати можливість вимагати й отримати компенсацію за збитки, завдані неналежним поводженням» [53].

Отже, можна зробити висновок, що Конвенція з прав людини та основоположних свобод є найважливішим інструментом у встановленні правосуддя та захисті прав людини в європейському регіоні. Судовий механізм – Європейський суд з прав людини є досить потужним практичним джерелом у застосуванні положень даної Конвенції, адже Суд надає у своїх рішеннях роз'яснення, тлумачення та рекомендації, які є цінними у національному законодавстві держав.

Європейський суд з прав людини має велику базу рішень щодо ст. 3 Європейської конвенції з прав людини. Під дію ст. 3 даної Конвенції входить злочин катування та нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження. Незважаючи на заборону цих діянь критерій перевищення рівня страждань або приниження, неминучого в конкретній ситуації, є центральним елементом оцінки Суду, адже страждання, завдані потерпілому, можуть включати як фізичну, так і моральну біль. Оцінка того, чи був перевищений мінімум, є відносною і залежить від численних факторів. Тому, детально аналізуючи фактичний стан конкретної справи, Суд бере до уваги такі обставини, як тривалість жорстокого поводження, його фізичні та психічні наслідки, а також у певних випадках - стать, вік та стан здоров'я жертви. Суд також визначає характер, контекст та мету такого поводження.

Окрім цього, Суд розглядає порушення ст. 3 Європейської конвенції з прав людини у різних характерах застосування катувань. Так, Суд зазначає, що окрім фізичних катувань різного виду, існують психологічне насильство. У своїх рішеннях, крім цього, ст. 3 порушується у контексті неналежних умов тримання під вартою особи та не надання їй медичної допомоги, а також – до вразливих осіб.

Одна із цілей Європейського суду з прав людини – усунення в державах застосовування катувань. Таким чином, у низці своїх рішень Суд надав рекомендації та зобов'язання державам щодо ефективнішої протидії поширенню та застосування катувань під їх юрисдикцією.

2.2. Характер впливу міжнародних організацій у боротьбі з катуванням

Наразі діяльність правозахисних міжнародних організацій як урядових, так і неурядових, має велике значення для захисту прав людини та боротьби з їх порушеннями. Адже такі організації є досить цінним інструментом у посиленні міжнародного та національного законодавства у правозахисній галузі. Якщо досліджувати міжнародні організації у сфері боротьби з катуванням, то однією з провідних є Організація Об'єднаних Націй, а саме Комітет ООН проти катувань, який є одним із її підрозділів.

Комітет проти катувань – це орган, який складається із 10 незалежних експертів, який здійснює моніторинг виконання Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання державами-учасницями. А держави-учасниці повинні подавати Комітету регулярні звіти щодо стану дотримання даної Конвенції. Крім того, Комітет зобов'язаний переглянути ці звіти та надати свої рекомендації у формі «заключних зауважень» [67].

За певних обставин Комітет також може розглядати індивідуальні скарги та міждержавні скарги й проводити розслідування. Індивідуальні скарги можуть подавати особи, права яких було порушено відповідно до Конвенції проти катувань, а міждержавні – держава-учасниця щодо порушення цієї ж Конвенції іншою державою-учасницею. Після отримання достовірної інформації про серйозні та систематичні порушення прав, зазначених у Конвенції проти катувань у цій державі, Комітет може за власною ініціативою провести там розслідування згідно зі ст. 20 Конвенції проти катувань [1]. Проте Комітет в жодному разі не проводитиме розслідування у державі-учасниці, яка не визнає компетенцію Комітету (наразі такими державами-учасницями є Афганістан, Багамські Острови, Китай, Екваторіальна Гвінея, Еритрея, Ізраїль, Фіджі, Кувейт, Лаоська Народно-Демократична Республіка, Мавританія, Пакистан, Польща, Оман, Самоа, Саудівська Аравія, Сирійська

Арабська Республіка, Об'єднані Арабські Емірати та В'єтнам) [68]. Ця процедура розслідування є конфіденційною та прагне співпрацювати з відповідною державою-учасницею.

Також, слід зазначити, що відповідно до Факультативного протоколу до Конвенції проти катувань, який набув чинності у 2006 р., створив Підкомітет з недопущення катувань [69]. У діяльність Підкомітету з недопущення входить: відвідування місць утримання осіб, позбавлених волі, у державах-учасницях та надання допомоги та консультацій державам-учасникам щодо створення національних превентивних механізмів. Під час відвідування місць ув'язнення Підкомітет вивчає способи поводження із затриманими під час ув'язнення і розглядає умови утримання осіб. Члени Підкомітету спілкуються наодинці з людьми, які перебувають під вартою, без присутності тюремного чи іншого персоналу.

Резолюцією 1985/33 Комісії ООН з прав людини було призначено експерта на один рік, спеціального доповідача з питань катувань. З 1985 р. цей мандат постійно поновлюється. Одна із особливостей цього мандату є те, що він застосовується до всіх країн, навіть до країн, які не ратифікували Конвенцію проти тортур. Його основні напрямки роботи заключаються в подачі термінових звернень до держав щодо осіб, яким загрожують катування або уже були застосовані, також здійснення ознайомчих візитів до країн [70]. Прикладом цього може слугувати лист до Росії, який було направлено спеціальною доповідачкою з питань катувань Еліс Джил Едвардс 15 червня 2023 р. щодо широкого застосування катувань російськими військовими до українських цивільних осіб та військовополонених [71].

Останнім підрозділом ООН, який займається безпосередньо питанням катувань – це Добровільний фонд ООН для жертв катувань. Цей фонд надає допомогу потерпілим від катувань та їх родинам шляхом надання грантів організаціям громадянського суспільства по всьому світу. Ця допомога може бути призначена для медичної, психологічної, юридичної, соціальної тощо допомоги [72].

Нині діяльність міжнародних регіональних організацій у сфері боротьби з катуванням є досить потужною, тому що ці організації працюють прицільно по тому чи іншому регіону, що є цінним інструментом для отримання більше інформації щодо порушення права на заборону катувань з країн цього регіону та відповідно швидко протидіяти цьому.

Африканський регіон характеризується Африканською комісією з прав людини та народів, яка має на меті захищати права людини по всьому африканському континенті відповідно до Статуту цієї Комісії [12]. Ця організація є загальною та не має спеціального завдання розслідувати катування. Проте Комісія розслідує та звітує про конкретні порушення прав людини, в тому числі й катування.

Арабська організація з прав людини, яка займається правами людей в арабському регіоні, вона є неурядовою організацією. Ціллю цієї організації є полегшення життя арабському народу, захищаючи їхні права на всіх рівнях та протидіяти будь-яким формам катувань чи переслідувань. Члени даної організації намагаються звільнити політичних в'язнів, до яких застосовуються систематично катування, за допомогою їх постійних місій [73].

Наступним регіоном, який теж має свою власну організацію є американський, а саме Міжамериканська комісія з прав людини, яка є органом Організації американських держав. Головним завданням цієї Комісії є дотримання та захист прав людини на американському континенті [74]. Ними було розслідувано низку резонансних справ. Слід зазначити різанину в План де Санчес - у 1982 р. під час громадянської війни в Гватемалі було вбито із застосуванням катувань понад 250 осіб, в основному дітей, жінок та етнічне населення ачі майя. У рішенні Міжамериканського суду наведено одне із свідчень свідків: «Дітей розлучали, дівчат 15-20 років. Потім почали розправу. По-перше, катували людей похилого віку, бо казали, що вони партизани; потім кинули дві гранати, стріляли зі зброї... Розстрілявши жінок, чоловіків і старих, по одному брали дітей, розбивали об землю і кидали у вогонь» [75]. Також уваги слугує справа про вбивство жінок Сьюдад-Хуаресі (Мексика), також

відома як феміцид в Сьюдад-Хуарес, адже з 1993 р. по 2005 р. там було вбито понад 370 жінок. Вбивства жінок та дівчат передували їх викраденнями, сексуальним насильством, катуванням [76].

У європейському регіоні діє Європейський комітет із запобігання катувань і нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, також скорочено Комітет проти катувань. Він є органом Ради Європи, заснований для боротьби з катуваннями у державах-учасницях. Основна діяльність комітету полягає в тому, що його члени відвідують місця позбавлення волі в державах-учасницях (це можуть бути камери поліції, в'язниці, закриті психіатричні установи, центри утримання іммігрантів, будинки для людей похилого віку тощо). Після кожного такого візиту складається звіт про висновки та рекомендації щодо покращення ситуації. Також вказується інформація про окремі випадки катувань або про ризики, які можуть призвести до катувань [77].

Наразі діє чимала кількість міжнародних неурядових організацій у сфері захисту прав людини. Їх основна мета – захищати права людини, боротись за них та протидіяти свавіллю у цій сфері урядами країн світу. Відповідно кожна така організація має свою прицільну діяльність у галузі захисту прав людини. Якщо ж говорити про право на заборону катувань, то основною міжнародною неурядовою організацією щодо цього питання є Всесвітня організація проти катувань. Ця організація є найбільшою у світі коаліцією неурядових організацій, які борються проти свавільних затримань, катувань, позасудові страти, насильницьких зникнень та інших форм насильства. Основна задача даної організації – зміцнення та удосконалення законодавств різних держав у сфері боротьби з катуваннями. Сюди входить визнання катувань злочином та притягнення винних до відповідальності. Також Всесвітня організація проти катувань активно співпрацює з Комітетом ООН проти катувань – вона виступає офіційним координатором діяльності організацій громадянського суспільства. Головними напрямками у роботі даної організації є спільне звітування щодо катувань у різних країнах до Комітету ООН проти катувань,

проведення місій моніторингу та збирання інформації [78]. Також Всесвітня організація проти катувань підтримує осіб та організації, які бажають оскаржити практику катувань. Наприклад, у 2022 р. дана організація надала допомогу потерпілим від катувань в Україні, також працювала над декількома випадками застосування катувань та позасудових страт для можливого міжнародного судового розгляду. Також у 2022 р. дана організація спільно з партнерами реагувала на численні ситуації насильства з боку поліції, наприклад, у Тунісі, Чаді, Туреччині, Казахстані, Таджикистані та Узбекистані, а в Уругваї організація об'єдналась з Servicio Paz y Justicia, щоб засудити збільшення катувань і жорстокого поводження з дітьми в місцях позбавлення волі та закликати до змін обмежувальних законів, які збільшують тривалість ув'язнення та тривалість ув'язнення для дітей [79].

Важливою діяльністю у сфері боротьби з катуваннями займається організація Freedom from Torture. Вона є благодійною та надає терапевтичну допомогу потерпілим від катувань. Ключовою сферою роботи Freedom from Torture є захист прав тих, хто пережив катування і забезпечення притягнення до відповідальності держав, винних у катуваннях. Також ця організація є найбільшим у світі центром лікування осіб, які зазнали катувань та надає великий спектр послуг, наприклад, таких як медичну та психологічну документацію щодо отриманих катувань, низку реабілітаційних методів лікування, включаючи психотерапію, фізіотерапію, а також практичні поради та підтримку. Крім того, Freedom from Torture готує спеціалістів у галузі охорони здоров'я, права та політики, щоб вони змогли працювати зі складними життєвими ситуаціями у людей, які пережили катування. У сфері документування випадків катувань організація застосовує лише міжнародні стандарти [80]. З моменту створення організації (з 1985 р.) до неї було направлено понад 57000 осіб, які потерпіли від катувань. У 2022 р. Freedom from Torture надали свою допомогу особам з таких країн як Шрі-Ланка, Іран, Афганістан, Конго, Ірак, Туреччина, Ефіопія, Судан, Камерун та Сирія. 99% з цих осіб є шукачам притулку або біженцями, які втекли від катувань і

переслідувань у своїх країнах проживання [81]. Також, слід зазначити, що Freedom from Torture також підтримує Survivors Speak OUT (SSO), єдину у Великобританії мережу активістів, очолювану жертвами катувань.

Ще однією організацією, яка охороняє здоров'я та підтримує реабілітацію потерпілих від катувань, є Міжнародна рада з реабілітації потерпілих від катувань. Окрім надання реабілітаційних послуг особам, які зазнали катувань, дана організація займається боротьбою з безкарністю винних та сприяє знаходженню справедливості для постраждалих, а також активно підвищує обізнаність щодо ситуації з поширенням катувань серед політиків та громадян [82]. Також, варто зазначити, що Міжнародна рада з реабілітації потерпілих від катувань має спеціальний консультативний статус при Економічній і соціальній раді ООН і Департаменті громадської інформації ООН. До важливих партнерів, які допомагають цій організації, можна віднести Всесвітню медичну асоціацію, Всесвітню конфедерацію фізичної терапії, Всесвітню психіатричну асоціацію тощо. Основна місія даної організації полягає «у забезпеченні того, щоб жертви катувань всюди мали доступ до відповідних реабілітаційних послуг. Ми однаково налаштовані на боротьбу з безкарністю, розширення доступу до правосуддя та запобігання повторенню тортур» [82]. Окрім цього, Міжнародна рада з реабілітації потерпілих від катувань публікує з 1991 р. журнал «Torture», який охоплює різні тематики: фізичні методи катувань та їх наслідки, психологічні катування, документування катувань, юридичні та медичні питання тощо [83].

Отже, проаналізувавши напрями діяльності міжнародних урядових та неурядових організацій у сфері боротьби з катуванням, то можна зробити висновок, що характер впливу цих організацій на міжнародні інституції та уряди держав є достатньо впливовою. Адже всі вищевказані міжнародні організації взяли собі за мету, у першу чергу, запобігати поширенню катувань у різних країнах світу, боротись з безкарністю винних у катуваннях та розширити доступ до правосуддя, а в другу чергу, організаціям важливо надавати допомогу потерпілим від катувань у вигляді фінансової, юридичної,

психологічної чи соціальної підтримки, та співпрацювати з один одним для дієвого та ефективного результату.

Таким чином, вдалось зрозуміти, що серед міжнародних урядових організацій у сфері протидії катуванням має важливу роль Організація Об'єднаних Націй, а саме її підрозділи: Комітет ООН проти катувань, Підкомітет з недопущення катувань, Спеціальний доповідач з питань катувань та Добровільний фонд ООН для жертв катувань. Регіональними міжнародними організаціями у галузі боротьби з катуванням є Африканська комісія з прав людини та народів, Міжамериканська комісія з прав людини, Арабська організація з прав людини та Європейський комітет із запобігання катувань і нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню. А важливе місце серед міжнародних неурядових організацій посідають такі: Всесвітня організація проти катувань, Freedom from Torture та Міжнародна рада з реабілітації потерпілих від катувань. Слід зазначити, що діяльність цих організацій є досить взаємопов'язаною, тому що вони мають однакову мету – захищати право на заборону катувань. Хоч і завдання різняться у даних організацій, але це ніяк не впливає на результат, який досягають їх спільною працею на міжнародному та національному рівнях. Тому, цінність роботи міжнародних організацій у боротьбі з катуваннями є вагомим, тому що їх задача не тільки додержуватись основних міжнародно-правових актів у сфері боротьби з катуванням, а й практично показувати необхідність дотримуватись цих норм та положень задля протидії поширенню катувань.

2.3. Запровадження норм міжнародного законодавства щодо заборони катування та їх дотримання у різних країнах світу

Для того, щоб норми міжнародного права були ефективними, їх необхідно дотримуватись усім країнам світу. Так, після кодифікації норм міжнародного законодавства щодо заборони катування країни світу розпочали

їх імплементацію у національні системи права. Відомо, що основоположним міжнародно-правовим актом щодо боротьби з катуванням є Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання та Факультативний протокол до цієї Конвенції 2002 р. Більшість країн прийняли дану Конвенцію та загалом підпорядкували своє законодавство відповідно до її положень. Проте не завжди дані положення дотримуються державою або фізичними особами.

Якщо аналізувати запровадження норм міжнародного права щодо заборони катування по регіональному критерію, то слід розглянути, в першу чергу, країни Європи, так як держави цього регіону були одні із перших, хто імплементував у своє законодавство міжнародно-правові положення щодо заборони катування. Наприклад, Польща стала державою-учасницею з 26 липня 1989 р., Великобританія – з 8 грудня 1988 р., Австрія – з 29 липня 1987 р., Болгарія – з 16 грудня 1986 р., Данія – з 27 травня 1987 р., Італія – з 12 січня 1989 р. [84]. При цьому, слід зауважити, це не є ознакою того, що держава чітко виконує зобов'язання у сфері заборони катувань. Так, наприклад, хоч і Польща прийняла Конвенцію у 1989 р., проте там дуже часто надходять повідомлення про надмірне застосування сили поліцією, включно з електророзрядною зброєю, проти затриманих осіб, а також є частими випадками фізичного насильства та висловлювання ненависті проти мігрантів з Африки, Азії та арабських країн, а також проти ромів та українців [85]. Ситуація щодо цього питання у Великій Британії теж потребує покращення, так як у 2019 р. Комітет ООН проти катувань помітив, що держава не виконує свій обов'язок щодо розслідування та судового переслідування всіх заяв про випадки катувань, і деякі державні службовці, які ймовірно вчинили такі злочини, не були усунені з державної служби [86]. А в Італії кримінальну відповідальність за вчинення катувань встановили у 2017 р., але дана норма не відповідає міжнародно-правовим стандартам [87]. Перші справи в Італії, за якими державних службовців було затримано за вчинення катувань, були

порушені у 2019 р. у зв'язку з актами жорстокого поводження та катувань, які ймовірно мали місце у в'язницях Туріна та Сан-Джаміньяно у 2018 р. [88].

Також, слід вказати й інші деякі європейські країни, наприклад, Бельгію, яка ратифікувала Конвенція проти катувань у 1999 р., але досі не ратифікувала Факультативний протокол до неї. Перша проблема, яка наявна у цій країні – це переповненість в'язниць та обмежений доступ ув'язнених до медичних та санітарних умов. Під час пандемії Covid-19 влада Бельгії запровадила локдаун у деяких в'язницях і призупинила право на побачення для ув'язнених, яких замикали в камерах до 23 годин на добу. Друга проблема полягає в тому, що у Бельгії поширена практика застосування жорстокого поводження поліцією [89]. Проте існують держави, які змогли ефективно використовувати положення Конвенції проти катувань та створити дієву систему в сфері заборони катувань. Прикладом може слугувати Швейцарія, яка ратифікувала дану Конвенцію в 1986 р. і досягла успіху в застосуванні ефективних заходів і політики для боротьби з усіма формами катувань на своїй території. Вона є однією з не багатьох держав, де поширення катувань досить низька [90].

Якщо говорити про Україну, то ратифікація Конвенції проти катувань відбулась у 1987 р. та у 2006 р. було ратифіковано Факультативний протокол до неї. У Кримінальному кодексі України йдеться, що «катування, тобто будь-яке умисне діяння, спрямоване на заподіяння особі сильного фізичного болю чи морального страждання, вчинене з метою примусити її чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у тому числі отримати інформацію чи зізнання, або з метою покарати її чи іншу особу за дії, вчинені нею або іншою особою чи у вчиненні яких вона або інша особа підозрюється, або з метою залякування її або інших осіб, - карається позбавленням волі на строк від трьох до шести років. Те саме діяння, вчинене повторно або за попередньою змовою групою осіб, або з метою дискримінації, у тому числі з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, - карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років. Ці діяння вчинені представником держави, у тому числі іноземної, - караються позбавленням волі на строк від семи до

дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років» [91]. Слід зазначити, що від початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну, російська армія систематично застосовує катування до цивільних осіб на окупованих територіях України та до українських військовополонених. Таким чином, під представникам іноземної держави мається на увазі в тому числі «представники іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд і груп найманців, утворених, підпорядкованих, керованих та фінансованих Російською Федерацією, а також представників окупаційної адміністрації Російської Федерації, до якої входять її державні органи і структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та представників підконтрольних Російській Федерації самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України» [91]. Якщо описувати ситуацію до повномасштабного вторгнення, то практика застосування катувань поширена у в'язницях, та умови в місцях позбавлення волі не відповідали міжнародним стандартам [92]. Тож, якщо узагальнити, то більшість країн Європи ратифікували Конвенцію проти катувань й імплементували ці норми у своє законодавство, проте говорити про абсолютне незастосування катувань на цих територіях занадто рідко.

Американський регіон характеризується досить великою кількістю випадків застосування катувань. Так, США приєднались до Конвенції проти катувань у 1994 р., проте після терористичних нападів 11 вересня 2001 р. Центральне розвідувальне управління використовує катування як метод допитів. Це включало осіб, які утримувалися за програмою утримання ЦРУ, а також тих, хто перебував під вартою військових США на військово-морській базі Гуантанамо або в Афганістані. Також США не розглядають скасування смертної кари в деяких штатах, адже ці дії призводять до фізичних та моральних страждань особи. І врешті-решт слід звернути увагу на застосування надмірної сили правоохоронними органами проти певних

расових та етнічних груп та систематичне використання електророзрядної зброї проти неозброєних осіб [93].

Наприклад, у Мексиці Конвенцію проти катувань прийняли у 1986 р., а Факультативний протокол до неї у 2005 р., проте застосування катувань є поширеним явищем на території цієї країни. Останні роки Мексика активно бориться із торгівлею наркотиків і до цього залучає збройні сили. Це призвело до суттєвого збільшення кількості серйозних порушень прав людини. Крім цього, Мексика вважається країною з найвищим показником безкарності в американському регіоні, що породжує насильство та порушення основних прав людини [94]. А в Аргентині уряд ратифікував Конвенцію проти катувань у 1986 р., але дана країна потребує прогресу в імплементації міжнародних стандартів щодо захисту гідності та свободи людини. Часте застосування катувань в Аргентині наявне в місцях позбавлення волі, через відсутність якісного розслідування справ [95]. Також, слід зазначити, жахливу ситуація щодо застосування катувань в Нікарагуа, яка ратифікувала Конвенцію проти катувань у 2005 р. Ця ситуація пов'язано з тим, що президент Нікарагуа Даніель Ортега обирається четвертий термін поспіль. Під час його президенства влада використовує репресії щодо своїх політичних опонентів, правозахисників, журналістів тощо. Політичні в'язні живуть у непридатних для життя умовах, а щодо жінок-в'язнів систематично застосовуються сексуальне насильство охоронцями або ж звичайними в'язнями. Велика кількість випадків катувань характеризує те, що у 2022 р. Нікарагуа відмовилась від перевірки Комітету проти катувань [96]. А в Канаді хоч і наявні випадки катувань, проте уряд намагається ефективно цьому запобігати та боротись [97]. Таким чином, країни американського континенту наразі мають досить низьку ефективність їх законодавства у питанні щодо заборони катувань, хоч, знову ж таки, Конвенція проти катувань у даних країнах ратифікована.

Випадки катувань в африканському регіоні мають свою специфіку, тому що деякі державі тільки зараз налагоджують свою систему в галузі прав

людини, тому ситуація щодо питання боротьби з катуваннями у даних країнах різниться. Наприклад, Туніс після революції у 2011 р. досяг успішного прогресу у сфері захисту прав людини та верховенства права, проте Тунісу є ще над чим працювати, тому що випадки катування досі зустрічаються у поліцейських відділках та в'язницях [97]. А в Судані Конвенцію проти катувань було прийнято тільки у 2021 р. – це було важливим кроком після падіння тодішнього президента Омара аль-Башира, який за 30 років свого правління відзначився грубими порушеннями прав людини. Новий уряд вжив важливих заходів для скасування законів, які заохочували насильство щодо жінок, включаючи закон про моральну поліцію, який передбачає покарання батоном і ув'язнення, а також положення Кримінального кодексу про калічення/обрізання жіночих статевих органів [98]. А в такій країні як Нігерія катування є досить поширеним явищем серед населення, це пов'язано з діяльністю терористичного угруповання «Боко Харам» (Західноафриканська провінція Ісламської держави), яке несе відповідальність за вбивства, катування, примусове переміщення та згвалтування. Проте водночас боротьба з даним угрупованням привела до порушення прав людини серед поліцейських підрозділів Нігерії, які допитують за допомогою методів катування [99]. А Мавританія потребує покращення в імплементації норм міжнародного права. Основною проблемою в даній країні є репресії проти блогерів та правозахисників, їх систематично заарештовують за необґрунтовані звинувачення та піддають катуванням. Також катування поширюються на осіб, яких обвинувачують у тероризмі як один із методів зізнання [100]. Тож, країни Африки мають досить неоднозначну поточну ситуацію із боротьбою з катуванням, адже більшість з них ратифікували Конвенцію проти катувань, і деякі з них намагаються підтримувати та виконувати зобов'язання перед міжнародним співтовариством, а деякі – досі ігнорують дані норми та положення, застосовуючи систематичні катування.

Щодо країн Близького Сходу, то в цьому регіоні найгірша ситуація у сфері запобігання катуванням, так як це пов'язано, насамперед, із специфікою

їхньої правовою системою, а саме мусульманською системою прав людини, яка має певні відмінності з міжнародно-правовими стандартами, а також з відсутністю у кримінальному законодавстві кваліфікації злочину катування. Однак більшість даних країн ратифікували у національне законодавство Конвенцію проти катувань.

Аналізуючи Лівію, то можна зауважити, що у даній країні через внутрішній конфлікт між різними етнічними та релігійними групами систематично порушуються права людини. Правоохоронні органи, озброєні групи та сили безпеки викрадають на політиків, журналістів, правозахисників, свавільно їх затримують та застосовують катування до цих осіб. Також проблемним є питання становище мігрантів ті біженців в даній країні, так як їх тримають у спеціалізованих центрах, де піддають примусовій праці та катувань [101]. У Лівані стан цієї ситуації має кращий характер, тому що у 2018 р. уряд криміналізував катування у своєму законодавстві. Проте застосування катувань не зупинилось, так як велика кількість людей, у тому числі, діти, піддаються катуванням у місцях позбавлення свободи [102]. Проблематика в Об'єднаних Арабських Еміратах полягає в обмеженні прав людини через громадянське суспільство. Велика кількість правозахисників, активістів та журналістів систематично піддаються насильницьким зникненням, катуванням, свавільним затриманням тощо [103]. У Сирії систематичні катування пов'язані, у першу чергу, зі збройним конфліктом, який розпочався у 2012 р. Катування широко розповсюджені щодо осіб, які підозрюються в участі в демонстраціях, журналістів, блогерів, жінок та дітей. Щодо жінок вчиняються акти сексуального насильства державними службовцями [104]. Таке тривале й масове грубе порушення прав людини є фактором того, що ці дії увічнюються в даній країні. Таким чином, становище пов'язане із застосуванням катувань в регіоні Близького Сходу потребує нагальних змін у їх національному законодавстві щодо даної проблематики та впливу міжнародного співтовариства, адже систематичне застосування

катувань до різних груп населення в цих державах ставить під загрозу міжнародно-правові норми.

Останніми країнами, на які слід також звернути увагу, це країни Азії. У цьому регіоні ситуація щодо заборони катувань є неоднозначною, можна відзначити, що схоже становище, як і в інших вищевказаних країнах. В Індії, наприклад, Конвенція проти катувань підписана ще у 1997 р., проте її не було ще ратифіковано. Катування на території цієї країни є повсякденною практикою, особливо стосовно правозахисників та національних меншин [105]. А в Шрі-Ланці хоч і ратифіковано Конвенцію проти катувань та Факультативний протокол до неї, проте багато випадків катувань під час збройного конфлікту у 2009 р. не є розслідувано та розкрито. Також катування активно застосовуються до етнічних та релігійних меншин і до правозахисників [106]. У Бангладеші велику частку населення займають біженці рохінджа, які тікають від репресій з М'янми, проте на території Бангладеша їм також досить небезпечно залишатись, так як їх умови в таборах та ставлення до них з часом погіршуються. Також злочини катування силами безпеки є досить пориреними серед суспільства і мають безкарний характер [107]. Таїланд ратифікував Конвенцію проти катувань у 2007 р., проте експерти ООН продовжують повідомляти про численне поширення катувань серед населення. Затримані систематично піддаються катуванням з боку поліції або військових як засіб отримання зізнань або будь-якої іншої інформації [108]. Щодо країн Центральної Азії, то можна виділити політику Грузії в цьому аспекті, так як там проведено значні реформи правоохоронної та судової системи, та також запроваджено реформи щодо боротьби з катуваннями та дискримінацією [109]. Узбекистан також має успіхи у напрямку з 2017 р., це пов'язано з тим, що було прийнято указ про заборону катувань, але практика їх застосувань все ще існує з боку посадових осіб [110]. Відомо, що Киргизстан є більш демократичним, аніж його авторитарні сусіди, проте катування є частою практикою у цій країні, так як відсутня відповідальність державних службовців за ці дії [111]. Тож, поширення

катувань в азійських країнах є досить частою практикою, це пов'язано також з тим, що більшість з цих держав є авторитарними і такі дії є нормою. Проте наявні й такі, що намагаються боротись з цим та запроваджують все більше норм міжнародного права.

Отже, проаналізувавши вищевказані країни різних регіонів планети, то можна зробити висновок, що практика катувань, незважаючи на їх конвенційну та національну заборону в країнах, все ж таки є частою до різних груп населення та з різною метою.

Наразі європейські країни мають найбільш сприятливу ситуацію щодо цієї проблеми. Більшість держав намагаються знизити катування у своїй політиці та приймають закони щодо заборони катувань. Проте говорити про те, що ці норми ефективно застосовують та катування майже не поширені в цьому регіоні ще зарано. На території американського регіону ситуації з поширенням катувань досить висока. У всіх країнах катування застосовуються з різних причин до різних груп населення, незважаючи на те, що всі ці країни мають статус учасників Конвенції проти катувань. Африканський регіон має неоднозначну ситуація, адже деякі з країн намагаються дотримуватись міжнародно-правових норм щодо боротьби з катуванням та роблять позитивні кроки у цьому напрямку, а деякі – грубо ігнорують положення Конвенції проти катувань та суворо порушують їх на своїй території, піддаючи фізичних осіб катуванням. Країни Близького Сходу мають найгіршу ситуацію серед інших регіонів у сфері протидії катуванням. Поясненням цьому є такі причини, по-перше, країни даного регіону мають свою специфічну соціокультуру, яка відрізняється від інших держав, а по-друге, країни даного регіону мають свою правову систему, яка часто уникає кодифікації міжнародно-правових норм. Тому, країни Близького Сходу потребують значних змін у законодавстві щодо заборони катувань, тому що, порівнюючи ситуації інших країн світу, дані країни навпаки мають значне зростання застосування катувань у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Некраще становище має азійський регіон, де більшість країн має авторитарний статус, що фактично забороняє узаконення

міжнародно-правових стандартів у сфері прав людини. Це дозволяє їм зловживати катуваннями у будь-яких ситуаціях.

Таким чином, міжнародно-правовим механізмам слід ще більше звертати увагу на ситуацію, яка складається у країнах світу щодо заборони катувань. Майже всі країни світу ігнорують абсолютну заборону застосування катувань. Наразі це грубе порушення прав людини не викорінилось з політики держав, а навпаки – укорінилось ще з минулих десятиліть, призводячи до досить негативних наслідків та до знецінення роботи усього міжнародного співтовариства. Нині проблема має своє місце та потребує негайного вирішення у всіх державах, інакше це породить повний безлад у міжнародній системі прав людини.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМА ЕФЕКТИВНОСТІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ БОРОТЬБИ З КАТУВАННЯМ

3.1. Міжнародно-правова ефективність запобігання злочинності катувань

Заборона катувань є не тільки одною із найважливіших нормою міжнародного права у сфері захисту прав людини, а й має підґрунтя в договірному праві, яке підкріплене практикою міжнародних та національних судів. Якщо держава готова встановити абсолютну заборону катувань, то міжнародне право чітко вимагає цього робити. Проте питання полягає в тому, чи є ці вимоги ефективні. Хоч і міжнародне право є основним засобом розробки рішень, воно не може само по собі вирішити всі світові проблеми. Тому, ефективність міжнародного права в регулюванні поведінки держав на практиці багато хто ставить під сумнів. Проблему ефективності міжнародного права утворює ситуація, коли наслідки злочинів настають у результаті законних, правомірних дій провідних держав світу тощо [112].

Також проблема ефективності міжнародного права полягає в тому, що держави або окремі фізичні особи порушують міжнародно-правові норми без жодних перевірок з боку міжнародного співтовариства. Прикладами таких дій можуть бути затримання підозрюваних у тероризмі без суду та слідства, застосування катувань у «війні проти тероризму», безперешкодне застосування невибіркового насильства проти цивільних осіб чи вторгнення збройних сил в будь-яку суверенну державу без оголошення війни та вчиняючи різні воєнні злочини. Таким чином, міжнародне право сприймається як таке, що не виконує свої основоположні принципи – підтримання миру й безпеки та повагу до прав людини.

Право не бути підданим катуванням є універсальним правом, яке регулюється міжнародним правом прав людини. Тож, постають питання у

тому, наскільки ефективним є міжнародне право у стримуванні злочинної поведінки держави чи наскільки воно є релевантним у визначенні поведінки державних утворень, які не дотримуються його норм. Якщо брати до уваги більшість антитерористичних заходів, які були прийняті державами після 11 вересня 2001 р. питання про силу міжнародного права стає предметом серйозної проблеми. Прикладом може слугувати Велика Британія, яка прийняла Закон про боротьбу зі злочинністю та безпеку 2001 р., який обмежує деякі права іноземців, які потенційно підозрюються у тероризмі [113]. А Австралія у своєму законодавстві прийняла у 2002 р. Закон про внесення змін щодо безпеки в розрізі тероризму. Там вказано, що особи, які не є підозрюваними можуть бути затримані лише з метою допиту і збору розвідувальної інформації, що не є законними підставами і порушує права людини. Проте існує положення, яке ще більше викликає занепокоєння, а саме: Закон дозволяє затримувати дітей від 16-ти до 18-ти років з метою допиту, якщо є ймовірність, що ця дитина вчинить, вчиняє або вже вчинила терористичний злочин. [113]. Така норма суперечить Конвенції ООН про права дитини та тому, такі положення ставлять під сумнів захист прав людини. Таким чином, такі антитерористичні закони сприяють вчиненню катувань і, як наслідок, це є відхиленням від міжнародного права прав людини. Адже тероризм викликає сильні емоційні реакції, внаслідок яких приймаються суперечливі рішення. Тому, держави часто виходять за межі дозволених дій, тому що мають право вільно прийняти рішення щодо антитерористичних заходів. Проте, слід зауважити, що це не звільняє жодну державу від міжнародних зобов'язань.

Також існує думка серед деяких авторів, що міжнародне право, у першу чергу, є головним продуктом держав, які вчиняють дії у власних інтересах на міжнародній арені. Усі угоди та рішення приймаються на основі оцінки національних інтересів держав. Відповідно міжнародне право є лише інструментом врегулювання відносин між державами [114]. Таким чином, держави дотримуються тих договорів, які відповідають їх інтересам та

принципам. Адже для міжнародного права це є як виклик бути ефективним у сьогоденних реаліях, адже близько 200 держав мають свої правила, інтереси та цінності, і не в кожній державі права людини є основною цінністю.

Чинні міжнародні норми щодо заборони катувань часто не дотримуються правовими системами держав. Міжнародне співтовариство цілком розуміє цю проблему та ознайомена із ситуаціями кожної держави щодо боротьби з катуваннями. При цьому міжнародне право не спроможне притягнути держави або окремих осіб до відповідальності за вчинені злочини катування. Як результат, це становище стає цілком небезпечне, так як злочин катування тягне за собою інші злочини, такі як насильницькі зникнення, свавільні арешти, позасудові страти тощо.

Ст. 12 Конвенції проти катувань зобов'язує держави проводити швидке та неупереджене розслідування. Ці розслідування зобов'язані проводити представники держав [1]. Однак, ці ж державні суб'єкти стають співучасниками катувань і несуть відповідальність за цей злочин. І, як наслідок, конвенційні положення порушуються і стають знеціненими, тому що найчастіше катування застосовуються саме державою в особі правоохоронних органів, збройних сил, державних службовців тощо.

Також, слід звернути увагу, що відповідно до ст. 3 Конвенції проти катувань держава не має права висилати, повертати або видавати будь-яку особу іншій державі, якщо існують підстави, що там їй загрожує застосування катувань [1]. Ця заборона також наявна в Європейській конвенції з прав людини та в Міжнародному пакті про громадянські та політичні права [7], [41]. Проте держави часто цим нехтують. Так, наприклад, у справі «Мухаммед Аль-Зері проти Швеції» Швеція порушила ст. 7 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, виславши Аль-Зері до Єгипту, знаючи, що він мав реальну загрозу застосувань до нього катувань [115].

Ефективність міжнародного права в деяких випадках залежить від привілеїв держав. Наприклад, деякі держави, які ратифікували Конвенцію проти катувань часто зловживають положенням про привілей на державну

таємницю. США у справі «Халед Ель-Масрі проти Сполучених Штатів» посилались на привілей на державну таємницю [116]. Таким чином, уряду це дозволяє приховати справжні деталі справи, аргументуючи що це державна таємниця задля національної безпеки держави. І, як результат, це знижує дієвість закону на практиці, так як всю суть справи не було викладено і потерпілий від катувань не отримав справедливого рішення та також морального чи матеріального відшкодування.

У Конвенції проти катувань зазначено, що наявність стану війни або надзвичайного стану не є виправданням для порушення прав людини і, тому, всі держави зобов'язані криміналізувати злочини катування у своїх національних системах права [1]. Це положення слугує більшій ефективності у розрізі заборони катувань, так як на національному рівні катування теж заборонені, тому, державні суб'єкти будуть уникати вчинення цього злочину. Однак, як показує практика застосування та поширення катувань, держави продовжують ігнорувати дану норму, незважаючи на те, що катування заборонені не тільки міжнародним правом, а й власним кримінальним правом.

Питання ефективності не може існувати без питання дотримання, адже дотримання характеризує рівень, до якого державі необхідно інтегрувати свою поведінку відповідно до прийнятих положень. Проте, слід зауважити, що рівень впливу документа на поведінку держави впливає на ефективність, а дотримання державою положень міжнародно-правових актів відрізняється від самих положень права. Таким чином, навіть якщо держави чітко дотримуються норм міжнародного права, то виникає питання чи відповідає міжнародне право потребам держав. Адже, світ не стоїть на місці, і деякі норми, які приймалися ще десятиліття тому можуть бути неактуальними і зовсім недієвими для сьогоденних умов.

Повертаючись до питання боротьби з тероризмом, то слід додати, що розробка та реалізація контртерористичних заходів може свідчити про те, що держава активно застосовує у своїй політиці катування. Це є так звана перевірка дотримання державою міжнародного законодавства у сфері захисту

прав людини. Майже всі держави засуджують застосування катувань під час допитів, але на практиці більшість з них це порушують і скоюють цей злочин. Цей факт може свідчити, що держава віднайшли так званий обхід через міжнародно-правові норми, і застосовують катування як покарання або ж засіб отримання інформації для міжнародної безпеки в тому числі. Проте цей шлях держав досить ілюзійний, так як скоюючи один злочин за скоєння іншого, як правило, несе негативні наслідки у скоєнні інших дотичних злочинів, які заборонені міжнародним правом.

Окремі особи в більшості країн заохочують впроваджувати заходи безпеки у відповідь на акти тероризму, незважаючи на критику та заборону катувань. Так, наприклад, США заявили, що міжнародне право не має перешкоджати діям США, якщо це пов'язано з національною безпекою [113]. Проте, розглядаючи питання абсолютної заборони катувань, треба визнати той факт, що більшість міжнародних документів були ратифіковані до подій, наприклад, 11 вересня 2001 р. Тобто зобов'язання не застосовувати катування у будь-яких випадках вже на той момент діяло, проте все одно не вдалось уникнути їх застосуванню на практиці як методи зізнання чи покарання.

Однак, слід зазначити, що, безумовно, міжнародне право потребує більшого удосконалення, проте в той же час жахливі порушення прав людини могли б бути ще в гірших умовах за відсутності будь-яких заборон. Наприклад, катування були б не просто як метод допиту чи покарання, а нормальне соціальне поводження будь-де. Розглядаючи питання ефективності міжнародного права не варто це досліджувати відповідно до системи національного права. Адже, національне право стосуються в більшості випадках юридичних осіб в рамках політичної системи або закон походить від вищого юридичного органу, який вважається компетентним у державі. А держави є юридично рівними, і у них відсутня юридична перевага. Таким чином, з цієї точки зору, правова система міжнародного права сприятиме більше зміцненню відносин між державами, а правова система держави –

ґрунтується на контролі над своїми громадянами, і це їх значно відрізняє. Тож, міжнародне право є унікальною системою права.

Також, слід додати, що знищення катувань як системи і боротьба за їх заборону – це невід’ємна заслуга міжнародного права та велике досягнення людства. Як правило, це надбання необхідно суворо дотримуватись як на національному рівні, так і міжнародному рівні. З вищевказаних фактів можна вважати, що катування є абсолютним порушенням прав людини та призводить до деструктивної судової системи й верховенства права. Використання катування у цілях забезпечення держави є недопустимим, так як це призводить до зростання порушень інших прав людини.

Однак, міжнародне право є досить важливим інструментом, без якого світ не може функціонувати, воно сприяє унормуванню міжнародної спільноти. Тим не менш, враховуючи застосування катувань у діях проти тероризму державами, які підписали міжнародні договори та конвенції, такі як Конвенцію проти катувань та Європейську конвенцію з прав людини, виникає питання щодо того, чи міжнародне право є ефективним у протидії тероризму у війні проти тероризму. Міжнародне право у сфері прав людини покликане забезпечити рамки зі встановленими стандартами, яких повинні дотримуватися національне право держави через колективний засіб державної відповідальності і верховенства права. Для підвищення його ефективності міжнародному співтовариству необхідно приділяти невідкладну увагу у сфері забезпечення дотримання та імплементації його норм у внутрішні системи права.

Отже, відповідно до вищезазначеного аналізу, можна зробити висновок, що наразі ефективність міжнародного права у сфері боротьби з катуванням має не дуже високий рівень. Це пов’язано з багатьма чинниками, адже міжнародному праву стоїть задача врегулювати та забезпечити міжнародною безпекою.

Нині міжнародне право створило самостійно систему, без якої неможливо співіснувати державам. Міжнародне співтовариство врегулювало низку

нагальних питань у системі міжнародно-правових актів та зобов'язало держав їх дотримуватись. Своїм надбанням міжнародне право встановило конвенційні норми щодо заборони катувань. Проте це все, так чи інакше у сьогоденних умовах, коли світ активно бориться з тероризмом чи низка держав бере участь у збройних конфліктах, знецінюється та грубо порушується. Таким чином, міжнародне право має ослабкий характер у розрізі дотримання міжнародних зобов'язань державами щодо заборони катувань, адже сьогоденні виклики мають інший характер, ніж, наприклад, п'ятдесят років тому.

Зараз найчастіше катування застосовуються державами у боротьбі з тероризмом як один із методів допитів чи покарання, проте, слід звернути увагу, що такі дії навряд чи допоможуть удосконалити світ від тероризму чи викоринити його зовсім. Насамперед, це створить умови для ще більшої безкарності та вчинення інших злочинів похідних від катувань (насильницьких зникнень, свавільним затримань чи позасудових страт). Адже, катування як спосіб убезпечити світ навпаки підриває функціонування та розвиток міжнародного права.

Таким чином, міжнародне право створило всі умови для безпечного співіснування, державам залишається тільки дотримуватись норм та удосконалювати своє внутрішнє законодавство задля захисту прав людини. Також, слід зазначити, що міжнародне право є унікальним у своєму роді та його роботу не слід недооцінювати, але наразі міжнародному співтовариству необхідно приділити більше увагу у сфері забезпечення дотримання та імплементації міжнародно-правових норм у внутрішні системи права.

3.2. Напрями удосконалення норм і положень міжнародного права щодо боротьби з катуванням

Застосування катувань все ще поширено у країнах світу, незважаючи на те, що більшість з них є державою-учасницею Конвенції проти катувань. Як вже зазначалось вище, наразі міжнародне право не має високого ефективного

характеру щодо протидії катуванням. Сьогоднішні виклики людства породили нові стратегії удосконалення норм міжнародного права щодо заборони катувань.

По-перше, необхідно посилити уже існуючі механізми боротьби з катуванням. Коли Спеціальний доповідач ООН з питань катувань та Комітет ООН проти катувань почали своє функціонування, то співробітництво від урядів не завжди віталось. Наприклад, під час візиту до Туреччини у 1992 р. ці органи ООН мали труднощі у тому, що спочатку уряд Туреччини не хотів надавати згоду на дозвіл даного візиту, потім прибувши до даної країни, членам Комітету було відмовлено у доступі до деяких місць ув'язнення [117].

Наразі рідко можна зустріти уряд держави, де будуть категорично відмовлятися від співпраці з цими механізмами. Держави у більшості випадках дають згоду на опублікування звітів по завершенню відвідування Комітету ООН проти катувань. Таким чином, уряд держави та механізми ООН створили комунікацію між собою, де ці механізми можуть надати свої рекомендації щодо покращення ситуації щодо протидії катуванням. Проте рекомендації не мають обов'язкового характеру, тому, державам необхідно надавати їх у вигляді вимог, щоб у подальшому перевірити їх виконання. Так, держави будуть більше звертати на це увагу та намагатися покращити ситуацію, виконуючи ці вимоги.

Міжнародне співтовариство створило досить потужну систему міжнародно-правових актів у сфері заборони катувань. Проте на практиці помітно, що ці норми держави ігнорують, а деякими навіть зловживають у своїх власних національних інтересах. Таким чином, міжнародно-правовим механізмам необхідно комплексно переглянути чинні документи у цій сфері шляхом порівняльного аналізу для того, щоб зрозуміти специфіку кожного з них. Також це допоможе виявити недоліки та у перспективі правильно їх доповнити або змінити. Не можна уникати роботу судових органів, тобто їх судової практики, яка теж має великий масив інформації щодо застосування

норм міжнародного права. Це теж сприятиме усунення різних недоліків у нормах щодо запобіганню катувань.

Так, наприклад, у ст. 1 Конвенції проти катувань визначено одну із важливих елементів катувань під час їх застосування - «навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання» [1]. Це означає, що не буде порушено право на заборону катування, якщо відсутній намір отримати інформацію або зізнання. Тому, з точки зору ефективності міжнародного права, право зберігати мовчання повинно бути інтегроване в міжнародне право прав людини. У більшості країн світу це право закріплене в їх національному кримінальному законодавстві, проте на міжнародному рівні воно є непрямим. Якщо основною метою катувань є отримання інформації, то право зберігати мовчання буде слугувати тому, що особа не буде піддана катуванням, адже, право зберігати мовчання та право на заборону катувань можна взаємозв'язати та взаємодоповнити. У результаті дотримання права зберігати мовчання сприятиме дотримуватись права на заборону катувань. Таким чином, право зберігати мовчання необхідно чітко визначити у міжнародних стандартах прав людини.

Хоча право зберігати мовчання прямо не передбачено міжнародним законодавством з прав людини, проте існує право на справедливий суд, яке закріплене в більшості міжнародно-правових документів, включаючи ст. 6 Європейської конвенції з прав людини [7]. Право зберігати мовчання та право не свідчити проти себе, передбачене п. 1 ст. 6 Європейської конвенції з прав людини, не дозволяють слідчому отримувати інформацію від підозрюваного чи обвинуваченого всупереч волі підозрюваного чи обвинуваченого [118]. Обвинувачений чи підозрюваний має право зберігати мовчання і відповідно до закону не повинен бути примушений розголошувати будь-яку інформацію чи розвідувальні дані проти своєї волі. Так, у справі «Ель-Масрі проти Колишньої Югославської Республіки Македонія» поведження збоку уряду держави-відповідача та Центрального розслідувального управління із

заявником не мало жодного правового чи морального виправдання, незалежно від того, чи мав заявник критично важливу інформацію про існуючу або майбутню терористичну загрозу для Македонії. Заявник мав законне право не розголошувати цю інформацію і не повинен бути примушений до цього.

Запровадження універсальних норм у сфері заборони катувань є основою для функціонування міжнародно-правових норм, проте необхідність удосконалення норм регіонального характеру все ще існує. Хоч існують механізми контролю та їх акти регіонального характеру, але вони не є ефективними у своєму роді. Так, наприклад, в африканському регіоні ні разу не було судових процесів, який функціонує в системі Африканської комісії з прав людини. Це свідчить про те, що норми та положення, які створені на регіональному рівні недостатньо обов'язкові для держав та не мають дієвого характеру. Їх слід удосконалювати та створювати систему, яка б відповідала критеріям державам того чи іншого регіону, а також нормам міжнародного права. Також необхідно цим нормам встановити обов'язковий характер, адже це дозволить державам на регіональному рівні ефективніше дотримуватись положень щодо катувань. Таким чином, характер регіональних механізмів у сфері заборони катуванням має бути більш посиленим.

Посиленню норм як міжнародного характеру, так і регіонального також допомагає діяльність національних неурядових організацій. Адже ці організації лобіюють необхідні зміни до національного законодавства, здійснюють моніторинг імплементації та допомагають у дослідженні злочинів катування. Також великим внеском цих організацій є національна та міжнародна адвокація, яка сприяє розголошенню проблем щодо випадків катувань в той чи іншій країні. Безумовно, діяльність неурядових організацій є дуже важливою у сприянні викорінення злочину катування, проте деякі держави забороняють їх роботу або ж переслідують їх членів. Таким чином, міжнародному співтовариство необхідно створити умови для розповсюдження та обов'язкового регулювання таких організацій у державах.

Також не менш важливою у підтриманні всіх правових норм є діяльність юристів, так як вони відіграють важливу роль у просуванні та вдосконаленні захисту прав людини на національному, регіональному та міжнародному рівнях за допомогою судової практики. Юристи мають великий вплив на суддів і тому, можуть переконувати суддів у необхідності динамічного тлумачення міжнародно-правових актів і цим самим, забезпечуючи повне виконання державами, які ратифікували Конвенцію проти катувань, своє зобов'язання відповідно до неї «систематично переглядати правила, інструкції, методи і практику проведення допитів, а також порядок тримання під вартою і поводження з особами, які піддаються будь-якій формі арешту, затримання або ув'язнення на будь-якій території, що перебуває під їхньою юрисдикцією, з метою запобігання будь-яким випадкам катувань» [1]. Безумовно, ці заходи мають бути ефективними, проте якщо вони не дотримуються, то мають бути замінені або ж доповнені нормами, які б надавали кращого результату дієвості. Наприклад, кожен допит має записуватись відеозйомкою, щоб уникати свавільного походження з особою, на обов'язковому рівні. Таким чином, якісна діяльність юристів у сфері заборони катувань є великим внеском у нинішню систему міжнародного права.

Коли затриманий, його родич або його адвокат подає скаргу щодо катування збоку державних службовців, або ж державні службовці мають обґрунтовані підстави підозрювати, що такі зловживання мали місце, міжнародне право у сфері прав людини вимагає проведення швидкого, неупередженого та ретельного розслідування [1]. Та дуже часто ця норма порушується, так як держава не проводить якісного, відповідно нормам, розслідування чи зовсім нехтує ними, або ж часто ті самі особи, які скоювали злочин катування, ведуть розслідування, що призводить до ігнорування таких скарг. Проте під час такого розслідування держави повинні забезпечити захист заявників, їхніх родин та свідків від репресій. Крім того, для дотримання своїх міжнародно-правових зобов'язань щодо забезпечення ефективного засобу

правового захисту кожному, хто став жертвою катувань, держави повинні гарантувати в законі і на практиці незалежність і свободу дій окремих адвокатів та їхніх професійних асоціацій, щоб вони могли подавати такі позови без побоювання репресій, незалежно від того, чи є вони жертвами катувань.

Також слушно зазначає у своїй роботі А. Ю. Замула питання, на які міжнародному праву якнайшвидше та якнайбільше необхідно звернути увагу, щоб прийняти відповідні норми. По-перше, вона зазначає питання дослідження співставних елементів понять «тероризм» і «катування». По-друге, аналіз та вивчення соціальної природи, змістовних характеристик і взаємозв'язку між катуванням і тероризмом. По-третє, питання у тому, як впливає тероризм на здійснення прав людини, які прямо мають відношення до права на заборону катувань. По-четверте, питання рамок застосування прав людини, зокрема, щодо поширення на недержавних суб'єктів правову відповідальність за дотримання норм прав людини, яка традиційно покладається тільки на держави. По-шосте, як впливають контртерористичні заходи і боротьби з тероризмом на міжнародне право прав людини та міжнародного кримінального права [112]. Ці питання мають велике значення у розв'язанні цих питань, так як цього потребують сучасні світові події. Ці питання необхідно розв'язувати шляхом доповнення та зміни міжнародного законодавства у сфері протидії катуванням.

Отже, відповідно до вищевказаного, можна зробити висновок, що у досягненні успіхів міжнародного права у сфері протидії катувань, слід удосконалити низку механізмів, які б слугували ефективності міжнародного права в цілому.

Імплементация міжнародно-правових норм та положень до національних законодавств все ще залишається основоположним інструментом в удосконаленні всієї системи протидії катуванням. Здійснення моніторингу їх дотримання має бути обов'язковим без винятку в кожній державі різними незалежними органами, такими як національні неурядові організації,

міжнародні контрольні механізми, юристи чи адвокати. Також у цьому удосконаленні є аналіз та вивчення проблематики недосконалості правових норм у сфері заборони катування та також, окрім цього, вивчити природу понять «катування» та «тероризм, адже вони мають пов'язаний характер. Найчастіше катування мають місце під час допитів осіб, яких звинувачують у тероризмі, тому, встановити норми, які б перешкоджали цій практиці і катування не було одним із методів допиту.

Для більшої ефективності дотримання норм щодо заборони катувань слід не тільки удосконалювати положення міжнародного характеру, а й регіонального, так як вони мають ще більший вплив на держави, тому що створені за специфікою та інтересами державами того чи іншого регіону. Також, слід звернути увагу на діяльність механізмів ООН, які через свій рекомендаційний характер здаються не зовсім дієвими. Адже співпраця цих механізмів з державами є обов'язковою та не має нехтуватись державами. Механізми ООН повинні продовжувати розслідувати різні випадки катувань у державах та надавати свої звіти щодо поточної ситуації та рекомендації уникнення цього злочину. При цьому рекомендації повинні мати обов'язковий характер, що дасть змогу державами удосконалити своє становище у сфері заборони катування. Таким чином, удосконалення норм буде відбуватись через контрольні механізми ООН шляхом дотримання їх державою.

Тож, наведені вище приклади удосконалення дозволять міжнародному праву бути більш ефективним та допоможуть зниження кількості випадків катувань у країнах світу, особливі застосовані державними суб'єктами під допитів як методу зізнання чи покарання.

3.3. Перспективи розвитку боротьби з катуванням у збройному конфлікті Росії проти України

Найнебезпечнішим аспектом у збройному конфлікті Росії проти України, починаючи з початку російської агресії у 2014 р. та під час повномасштабного

вторгнення 22 лютого 2022 р., виступають грубі порушення збройними силами Росії міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права. Одним із найпоширенішим та наймасовішим злочином є катування, до якого піддаються українські військовополонені та цивільні особи, які знаходяться на тимчасово окупованих територіях України. Слід зазначити, що систематичне застосування катувань російським збройними формуваннями свідчить про те, що катування виступають як один із інструментів ведення війни.

Після окупації Криму 20 лютого 2014 р. відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» 2014 р. та пізніше після збройної агресії на сході України (у Донецькій та Луганській областях) Росія розпочала свою репресивну політику щодо цивільних осіб [120]. Тоді було задокументовано перші випадки катувань серед осіб з проукраїнською позицією або з окремих релігійних та етнічних груп, які вважались небезпечними.

Так, у квітні 2014 р. у Слов'янську Донецької області було знайдено тіла двох осіб, які загинули внаслідок насильницької смерті. Серед даних осіб був депутат Горлівської міської ради Володимир Рибак, який був викрадений збройними силами Росії напередодні [121]. А в м. Донецьк за адресою Світлий шлях, 3, на території мистецького фонду «Ізоляція» створено у 2014 р. слідчий ізолятор «міністерства державної безпеки ДНР». Відповідно до свідчень потерпілих від катувань, там застосовували різні катування до в'язнів у вигляді побиття, удушень, застосування електричного струму тощо [122]. Також на Кримському півострові у 2015 р. було затримано проукраїнського активіста О. Костенка, до якого в подальшому застосовували катування та притягли до кримінальної відповідальності, засудивши на 4,2 роки позбавлення волі [123].

Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну випадки застосування катувань зросли, це пов'язано зі збільшенням захоплених територій росіянами. Так, Національною поліцією України було опубліковано інформацію про кількість місць незаконного утримування осіб, де їх катували,

на деокупованих територіях України – на території Харківської області було виявлено 27 місць, у Херсонській області – 16, у Київській області – 3, у Сумській області – 2, у Миколаївській області – 2, у Донецькій області – 1 та у Чернігівській – 1 [124]. Тільки після звільнення у квітні 2022 р. м. Буча Київської області було ідентифіковано 412 закатованих осіб [125]. А в м. Ірпінь Київської області було виявлено тіла неповнолітніх осіб з ознаками катувань та зґвалтувань [126].

Схожа ситуація на територіях інших областей: у всіх без виключення деокупованих областях були задокументовані випадки катувань або масові поховання осіб, які загинули насильницькою смертю. Так, в деокупованому Ізюмі у вересні 2022 було виявлено масове поховання людей, внаслідок ексгумації було виявлено 447 тіла, в тому числі тіла дітей та жінок, а 11 тіл були знівечені [127]. А на території ізолятора тимчасового тримання під час окупації м. Херсона утримувалось понад 200 осіб, до яких застосовували катування, в тому числі і понад 30 жінок [128].

Крім поширення катувань до цивільних осіб як один із методів придушення проукраїнського руху серед громадян на окупованих територіях України, катування російськими збройними формуваннями застосовуються до українських військовополонених. Час від часу з'являється інформація про закатованих до смерті військовополонених, про умови утримання їх в колоніях на території окупованого Криму та Росії або свідчення військових Збройних Сил України, які були обміняні. Так, 29 липня 2022 р. армія Росії навмисно вбила українських військовополонених на території колишньої виправної колонії № 210 у смт. Оленівка Донецької області. Це було зроблено для того, щоб приховати неналежні умови в колонії та форми допиту полонених [129].

Міжнародно-правові процеси щодо розслідування даних злочинів почались ще у березні 2022 р. Головний прокурор Міжнародного кримінального суду Карім Хан розпочав збирання доказів щодо воєнних злочинів, вчинених російською армією, на території України [130]. При цьому

низка держав зголосилась приєднатись до розслідування даних воєнних злочинів. Проте через велику кількість систематичного вчинення воєнних злочинів Росії, досудові та судові розслідування тривають досить довго, так як правоохоронні органи та суди мають велике навантаження. Та також через невідповідність норм українського законодавства до міжнародно-правових положень міжнародного гуманітарного права.

Також Управління Верховного комісара ООН з прав людини, попри відмови Росії у доступі до відповідних місць тримання, задокументувало низку злочинів щодо українських військовополонених російськими збройними силами. Так, були скоєні страти, катування, неналежне надання медичної допомоги, моріння голодом тощо. Відповідно до думки Управління Верховного комісара ООН з прав людини, то катування були застосовані з метою отримання військової інформації, залякування та приниження військовополонених. Найпоширенішими видами катувань були: побиття руками та ногами, кийками, дерев'яними молотками чи іншими предметами, також застосовування електрошокера або електричного струму, поранення ножом, удушення, напади або погрози нападу собак, погрози зброєю, імітаційні страти, підвішування за руки чи ноги, опіки сигаретами чи запальничками, вплив низьких температур, перекручування або злами суглобів чи кісток тощо (список є необмежений) [131].

Згідно з трактуванням катувань як воєнного злочину МКС катування включають в себе: «1. Виконавець завдав сильного фізичного або психічного болю, або страждання одній, або декільком особам. 2. Виконавець спричинив біль або страждання в таких цілях як отримання інформації або визнання, покарання, залякування або примус, або з будь-якої причини, заснованої на дискримінації будь-якого роду. 3. Така особа або такі особи перебували під захистом однієї чи кількох Женевських конвенцій 1949 року. 4. Виконавець усвідомлював фактичні обставини, що свідчили про цей захищений статус. 5. Діяння мало місце у контексті міжнародного збройного конфлікту та було

пов'язане з ним. 6. Виконавець усвідомлював фактичні обставини, що свідчили про існування збройного конфлікту» [132].

Дію даних положень можна проаналізувати у справі МКС «Прокурор проти Домініка Онгвена», яка може слугувати як приклад засудження воєнних злочинів, вчинених збройними силами Росії за наказом вищого керівництва. У даній справі Домініка Онгвена визнали винуватим за всіма пунктами обвинувачення, в тому числі й за злочини катування. У справі було встановлено, що «1) жертви «піддавалися побиттю за командою Домініка Онгвена в будь-який час. Їх били палицями та ціпками. Через декілька побоїв вони втратили свідомість, не могли ходити, та залишилися незворотні шрами»; 2) жертви «були викрадені, і як так звані «дружини» вони перебували під вартою та під контролем Домініка Онгвена»; 3) відсутність будь-якого «зв'язку між діями, які розглядаються, та контекстом законних санкцій»; 4) жертви, з урахуванням «обставини їхнього викрадення, а також їх перебування в ... домі Домініка Онгвена ... були цивільними особами»; 5) з огляду на характер дій, і враховуючи їх тривалий характер МКС вважає, що «Домінік Онгвен мав умисел брати участь у відповідній поведінці та спричинити наслідок... він також знав про їхній цивільний статус»; 6) «Домінік Онгвен діяв з метою примусу, залякування чи покарання» [133].

Наразі Україна не має удосконаленого законодавства, імплементованого згідно з міжнародним гуманітарним правом та міжнародним кримінальним правом, для того, щоб розслідувати воєнні злочини. Насамперед, це пов'язано з тим, що Україна досі не ратифікувала Римський статут, адже ратифікація даного Статуту сприятиме Уряду України у питаннях повної співпраці з МКС та прийнятті необхідних нормативних актів. Також це допоможе Україні у збиранні доказів, допиті свідків, захисті потерпілих від катувань та інших важливих питань у цьому контексті.

Відповідальність за воєнні злочини в Україні підпадають лише під ст. 438 Кримінального кодексу України - «Порушення законів та звичаїв війни» [91]. Ця стаття є майже неефективною, так як відповідно до неї дуже важко оцінити

склад злочину та його елементи через те, що стаття регламентована у досить короткому характері та не має жодної конкретизації щодо злочинів, які підпадають під її дію.

Слід звернути увагу, що у травні 2021 р. Верховна Рада України проголосувала за проєкт Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права», проте досі цей Закон не підписаний. Даний Закон є важливим у тому, що він визначає злочини проти людяності та воєнні злочини, доповнюючи Кримінальний кодекс України, а також адаптує положення національного законодавства до міжнародно-правових норм [134].

Отже, проаналізувавши вищезазначене, можна зробити висновок, збройний конфлікт Росії проти України має масштабний характер та вчинення російськими збройними формуваннями великої кількості воєнних злочинів, у тому числі злочинів катування. Катуванням піддаються як цивільні особи на окупованих територіях України, так й українські військовополонені. Основне досудове розслідування та судовий розгляд покладається на діяльність українських правоохоронних органів та судів та має дуже велике навантаження.

Наразі в Україні діє лише одна норма щодо порушень законів та звичаїв війни в Кримінальному кодексі України, яка охоплює весь спектр воєнних злочинів і застосовується під час розслідувань. Проте цієї норми недостатньо для того, щоб якісно та швидко розглянути справу. Тому, наразі є потреба у тому, щоб застосовувати положення та практику міжнародного гуманітарного права та міжнародного кримінального права. Також є необхідність у тому, щоб ратифікувати Римський статут Міжнародного кримінального суду для того, щоб мати абсолютну та всеосяжну співпрацю з даним Міжнародним кримінальним судом задля притягнення всіх винних у злочинах катування.

Застосування злочинів катування на території України з боку збройних сил Росії наразі зупинити майже неможливо, так як, по-перше, це є одним із інструментів ведення війни та отримання військової інформації, а також навіть

інформації про людей, які є небезпечними для них (активісти, правозахисники, волонтери, колишні військові тощо). А по-друге, наразі частина території України є ще захоплена російською армією, що ускладнює процес притягнення їх до відповідальності та відсутність можливості української сторони в упорядкуванні норм поведінки на цих територіях. Таким чином, єдиним способом зниження такої кількості випадків катувань – це притягнення осіб, які є причетними до скоєння цього злочину, до відповідальності згідно із міжнародним правом та визнати їх міжнародними злочинцями.

ВИСНОВКИ

У Розділі I було проаналізовано поняття, сутність та основні підходи визначення катування і було з'ясовано, що міжнародно-правові акти містять необхідні елементи для визначення поняття «катування» та кваліфікацію цього діяння як злочину. Такі документи як Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 р., Токійська декларація щодо участі медичних працівників у катуваннях 1975 р., Римський статут Міжнародного кримінального суду, Декларація ООН про захист усіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження 1975 р. і покарання, Міжамериканська конвенція про запобігання катуванням і покарання за них 1985 р., Африканська хартія прав людини і народів, Європейська конвенція про захист прав та основоположних свобод людини 1950 р. та Хартія основних прав Європейського Союзу 2000 р. регламентують заборону катувань та мають положення, які визначають поняття «катування», мету цього злочину та його елементи. Майже всі ці визначення включають в себе загальноновизнане поняття «катувань» з Конвенції ООН проти катувань. Тому, катуваннями можна вважати дію, яка навмисно заподіюється особі з відчуттям сильного болю або фізичних чи моральних страждань для того, щоб отримати від неї або від третьої особи зізнання або покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди.

Також було дослідження питання історичного становлення катувань, і відповідно, було з'ясовано, що по-перше, катування як соціальне явище з'явилося через потребу урядам керувати суспільством. Це пов'язано з тим, що

у ранні століття рівень суспільства в інтелектуальному та моральному сенсі був нижче, аніж зараз, і цей факт держава використовувала як метод зізнання, які були дієвими. По-друге, держава застосовувала катування з політичною ціллю: придушення опозиції та політичного протистояння. Катування поширились у політиках держав досить давно – ще з первісних часів. Це діяння було дозволено і відкрито, що, у свою чергу, лякало та наводило паніку на суспільство, адже, катування були як один із методів покарання або отримання інформації. Наразі катування визнається як злочин проти людяності, що вважається, один із особливо тяжких злочинів. До цього визнання людство мало досить тернистий шлях, адже катування до XIX ст. було нормальним явищем серед населення. Таким чином, у нашому сьогоденні катування мають конвенційну заборону, проте їх застосування на практиці досі має місце не тільки в тоталітарних державах, а й в демократичних.

Проаналізовано низку міжнародно-правових документів, які забороняють катування і визначено, що дані акти по-своєму відіграють важливу роль у міжнародному праві, незважаючи на те, що деякі мають імперативний характер, а деякі – рекомендаційний. Адже, рекомендаційні документи мають мету визначити основні принципи та цілі, а також слугувати як допоміжні джерела в судових практиках. Проте, незважаючи на ці відмінності, міжнародно-правове визначення катування рухається в рамках імперативної норми, що зобов'язує держав дотримуватись цих норм. Держави, які не прийняли той чи інший документ мають імплементувати заборону катувань у своє національне законодавство, адже, це дозволить полегшити становище жертв катувань, та також це вплине на верховенство права у даній державі та підсилить її позицію в міжнародних відносин. Таким чином, більшість держав заборонили катування, криміналізувавши їх як окремий злочин або як частину воєнних злочинів і злочинів проти людяності.

У Розділі 2 детально досліджено практику ЄСПЛ щодо боротьби з катуванням і визначено, що Конвенція з прав людини та основоположних свобод є найважливішим інструментом у встановленні правосуддя та захисті

прав людини в європейському регіоні. Судовий механізм – Європейський суд з прав людини є досить потужним практичним джерелом у застосуванні положень даної Конвенції, адже Суд надає у своїх рішеннях роз'яснення, тлумачення та рекомендації, які є цінними у національному законодавстві держав. ЄСПЛ має велику базу рішень щодо ст. 3 Європейської конвенції з прав людини. Під дію ст. 3 даної Конвенції входить злочин катування та нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження. Незважаючи на заборону цих діянь критерій перевищення рівня страждань або приниження, неминучого в конкретній ситуації, є центральним елементом оцінки Суду, адже страждання, завдані потерпілому, можуть включати як фізичну, так і моральну біль. Оцінка того, чи був перевищений мінімум, є відносною і залежить від численних факторів. Тому, детально аналізуючи фактичний стан конкретної справи, Суд бере до уваги такі обставини, як тривалість жорстокого поводження, його фізичні та психічні наслідки, а також у певних випадках - стать, вік та стан здоров'я жертви. Суд також визначає характер, контекст та мету такого поводження.

З'ясовано, що характер впливу діяльності міжнародних урядових та неурядових організацій у сфері боротьби з катуванням на міжнародні інституції та уряди держав є достатньо впливовою. Адже всі вказані міжнародні організації взяли собі за мету, у першу чергу, запобігати поширенню катувань у різних країнах світу, боротись з безкарністю винних у катуваннях та розширити доступ до правосуддя, а в другу чергу, організаціям важливо надавати допомогу потерпілим від катувань у вигляді фінансової, юридичної, психологічної чи соціальної підтримки, та співпрацювати з один одним для дієвого та ефективного результату. Таким чином, вдалось зрозуміти, що серед міжнародних урядових організацій у сфері протидії катуванням має важливу роль Організація Об'єднаних Націй, а саме її підрозділи: Комітет ООН проти катувань, Підкомітет з недопущення катувань, Спеціальний доповідач з питань катувань та Добровільний фонд ООН для жертв катувань. Регіональними міжнародними організаціями у галузі

боротьби з катуванням є Африканська комісія з прав людини та народів, Міжамериканська комісія з прав людини, Арабська організація з прав людини та Європейський комітет із запобігання катувань і нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню. А важливе місце серед міжнародних неурядових організацій посідають такі: Всесвітня організація проти катувань, Freedom from Torture та Міжнародна рада з реабілітації потерпілих від катувань.

Проаналізовано практику застосування катувань у різних країнах світу і визначено, що незважаючи на їх конвенційну та національну заборону в країнах, все ж таки є частою до різних груп населення та з різною метою. Наразі європейські країни мають найбільш сприятливу ситуацію щодо цієї проблеми. Більшість держав намагаються знизити катування у своїй політиці та приймають закони щодо заборони катувань. Проте говорити про те, що ці норми ефективно застосовують та катування майже не поширені в цьому регіоні ще зарано. На території американського регіону ситуації з поширенням катувань досить висока. У всіх країнах катування застосовуються з різних причин до різних груп населення, незважаючи на те, що всі ці країни мають статус учасників Конвенції проти катувань. Африканський регіон має неоднозначну ситуація, адже деякі з країн намагаються дотримуватись міжнародно-правових норм щодо боротьби з катуванням та роблять позитивні кроки у цьому напрямку, а деякі – грубо ігнорують положення Конвенції проти катувань та суворо порушують їх на своїй території, піддаючи фізичних осіб катуванням. Країни Близького Сходу мають найгіршу ситуацію серед інших регіонів у сфері протидії катуванням. Поясненням цьому є такі причини, по-перше, країни даного регіону мають свою специфічну соціокультуру, яка відрізняється від інших держав, а по-друге, країни даного регіону мають свою правову систему, яка часто уникає кодифікації міжнародно-правових норм. Тому, країни Близького Сходу потребують значних змін у законодавстві щодо заборони катувань, тому що, порівнюючи ситуації інших країн світу, дані країни навпаки мають значне зростання застосування катувань у всіх сферах

життєдіяльності суспільства. Некраще становище має азійський регіон, де більшість країн має авторитарний статус, що фактично забороняє узаконення міжнародно-правових стандартів у сфері прав людини. Це дозволяє їм зловживати катуваннями у будь-яких ситуаціях.

У Розділі 3 визначено, що наразі ефективність міжнародного права у сфері боротьби з катуванням має не дуже високий рівень. Це пов'язано з багатьма чинниками, адже міжнародному праву стоїть задача врегулювати та забезпечити міжнародною безпекою. Нині міжнародне право створило самостійно систему, без якої неможливо співіснувати державам. Міжнародне співтовариство врегулювало низку нагальних питань у системі міжнародно-правових актів та зобов'язало держав їх дотримуватись. Своїм надбанням міжнародне право встановило конвенційні норми щодо заборони катувань. Проте це все, так чи інакше у сьогоденних умовах, коли світ активно бореться з тероризмом чи низка держав бере участь у збройних конфліктах, знецінюється та грубо порушується. Таким чином, міжнародне право має ослабкий характер у розрізі дотримання міжнародних зобов'язань державами щодо заборони катувань, адже сьогоденні виклики мають інший характер, ніж, наприклад, п'ятдесят років тому. Зараз найчастіше катування застосовуються державами у боротьбі з тероризмом як один із методів допитів чи покарання, проте, слід звернути увагу, що такі дії навряд чи допоможуть удосконалити світ від тероризму чи викоринити його зовсім.

Також з'ясовано, що імплементація міжнародно-правових норм та положень до національних законодавств все ще залишається основоположним інструментом в удосконаленні всієї системи протидії катуванням. Здійснення моніторингу їх дотримання має бути обов'язковим без винятку в кожній державі різними незалежними органами, такими як національні неурядові організації, міжнародні контрольні механізми, юристи чи адвокати. Також у цьому удосконаленні є аналіз та вивчення проблематики недосконалості правових норм у сфері заборони катування та також, окрім цього, вивчити природу понять «катування» та «тероризм», адже вони мають пов'язаний

характер. Найчастіше катування мають місце під час допитів осіб, яких звинувачують у тероризмі, тому, встановити норми, які б перешкождали цій практиці і катування не було одним із методів допиту. Для більшої ефективності дотримання норм щодо заборони катувань слід не тільки удосконалювати положення міжнародного характеру, а й регіонального, так як вони мають ще більший вплив на держави, тому що створені за специфікою та інтересами державами того чи іншого регіону. Також, слід звернути увагу на діяльність механізмів ООН, які через свій рекомендаційний характер здаються не зовсім дієвими. Адже співпраця цих механізмів з державами є обов'язковою та не має нехтуватись державами. Механізми ООН повинні продовжувати розслідувати різні випадки катувань у державах та надавати свої звіти щодо поточної ситуації та рекомендації уникнення цього злочину. При цьому рекомендації повинні мати обов'язковий характер, що дасть змогу державами удосконалити своє становище у сфері заборони катування. Таким чином, удосконалення норм буде відбуватись через контрольні механізми ООН шляхом дотримання їх державою.

Проаналізовано специфіку збройного конфлікту Росії проти України і визначено, що цей конфлікт має масштабний характер та вчинення російськими збройними формуваннями великої кількості воєнних злочинів, у тому числі злочинів катування. Катуванням піддаються як цивільні особи на окупованих територіях України, так й українські військовополонені. Основне досудове розслідування та судовий розгляд покладається на діяльність українських правоохоронних органів та судів та має дуже велике навантаження. Наразі в Україні діє лише одна норма щодо порушень законів та звичаїв війни в Кримінальному кодексі України, яка охоплює весь спектр воєнних злочинів і застосовується під час розслідувань. Проте цієї норми недостатньо для того, щоб якісно та швидко розглянути справу. Тому, наразі є потреба у тому, щоб застосовувати положення та практику міжнародного гуманітарного права та міжнародного кримінального права. Також є необхідність у тому, щоб ратифікувати Римський статут Міжнародного

кримінального суду для того, щоб мати абсолютну та всеосяжну співпрацю з даним Міжнародним кримінальним судом задля притягнення всіх винних у злочинах катування. Застосування злочинів катування на території України з боку збройних сил Росії наразі зупинити майже неможливо, так як, по-перше, це є одним із інструментів ведення війни та отримання військової інформації, а також навіть інформації про людей, які є небезпечними для них (активісти, правозахисники, волонтери, колишні військові тощо). А по-друге, наразі частина території України є ще захоплена російською армією, що ускладнює процес притягнення їх до відповідальності та відсутність можливості української сторони в упорядкуванні норм поведінки на цих територіях. Таким чином, єдиним способом зниження такої кількості випадків катувань – це притягнення осіб, які є причетними до скоєння цього злочину, до відповідальності згідно із міжнародним правом та визнати їх міжнародними злочинцями.

СПИСОК ВИКОРИСТПНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання: Міжнародний документ від 10.12.1984 р. № 995_085. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#doc_info (дата звернення 02.12.2023).
2. Pérez-Sales P. Psychological torture: Definition, evaluation and measurement : book. New York : Routledge/Taylor & Francis Group, 2017. 414 p.
3. WMA declaration of Tokyo – guidelines for physicians concerning torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment in relation to detention and imprisonment: International document dated 29.10.1975. URL: <https://www.wma.net/policies-post/wma-declaration-of-tokyo-guidelines-for-physicians-concerning-torture-and-other-cruel-inhuman-or-degrading-treatment-or-punishment-in-relation-to-detention-and-imprisonment/> (date of access 02.12.2023).
4. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду: Міжнародний документ від 17.07.1998 р. № 995_588. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення 02.12.2023)
5. Декларація про захист усіх осіб від тортур та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження та покарання: Міжнародний документ від 09.12.1975 р. URL: https://zakon.cc/law/document/read/995_084 (дата звернення 02.12.2023).
6. Inter-American Convention To Prevent And Punish Torture: International document dated 08.11.1985. URL: <https://caselaw.ihrda.org/fr/entity/4u9818ztybd?page=1> (date of access 02.12.2023).
7. Європейська конвенція з прав людини: Міжнародний документ від 04.11.1950 р. №995_004 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 02.12.2023).

8. Charter of Fundamental Rights of the European Union: International document dated 18.12.2000. URL: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf (date of access 02.12.2023).

9. Сироїд Т. Л. Заборона катувань у міжнародному праві: поняття, сутність, характеристика складу злочину. *Актуальні проблеми держави і права*. 2022. С. 123-135.

10. The Greek Case : Report Of The Sub-Commission. Strasbourg. 164 p.

11. The judgment of the European Court of Human Rights of 13.12.1977 in the case of «Ireland v. The United Kingdom». URL: <https://www.refworld.org/cases,ECHR,3ae6b7004.html> (date of access 02.12.2023).

12. African Charter on Human and Peoples' rights: International document dated June 1981. URL: https://au.int/sites/default/files/treaties/36390-treaty-0011_-_african_charter_on_human_and_peoples_rights_e.pdf (date of access 02.12.2023).

13. Decision of the African Commission on Human Rights of 31.10.1998 in the case of «International Pen and others (on behalf of Ken Saro-Wiwa Jr.) v. Nigeria». URL: <https://caselaw.ihrda.org/en/entity/hzpjxn85wtog9vxppgws9vn29?page=1> (date of access 02.12.2023).

14. Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях: Міжнародний документ від 12.08.1949 р. № 995_151. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text (дата звернення 02.12.2023).

15. Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі: Міжнародний документ від 12.08.1949 р. № 995_152. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152#Text (дата звернення: 22.09.2023).

16. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими: Міжнародний документ від 12.08.1949 р. № 995_153. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 22.09.2023).

17. Конвенція про захист цивільного населення під час війни: Міжнародний документ від 12.08.1949 р. № 995_154. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 22.09.2023).

18. Updated Statute of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia: International document dated September 2009. URL: https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_en.pdf (date of access 02.12.2023).

19. Statute of the International Tribunal for Rwanda: International document dated 2007. URL: https://legal.un.org/avl/pdf/ha/ict_r EF.pdf (date of access 02.12.2023).

20. The judgement of the International Criminal Tribunal for Rwanda of 02.09.1998 in the case of «The Prosecutor V. Jean-Paul Akayesu». URL: <https://www.globalhealthrights.org/wp-content/uploads/2013/10/Akayesu-ICTR-1998-Judgment.pdf> (date of access 02.12.2023).

21. The judgement of the Appeals Chamber of the International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia of 17.09.2003 in the case of «Prosecutor V. Milorad Krnojelac». URL: <https://www.icty.org/x/cases/krnjelac/acjug/en/> (date of access 02.12.2023).

22. Peters E. Torture : book. England : Blackwell, 1985. 202 p.

23. Park N. Imperial Chinese Justice and the Law of Torture. *Johns Hopkins University Press*. 2008. P. 37-67.

24. Silverman L. Tortured subjects: Pain, truth, and the body in early modern France : book. Chicago : University of Chicago Press, 2001. 296 p.

25. Langbein J. The legal history of torture : book. 2004. 104 p.

26. Evans R. The Ethics of Torture: Definitions, History, and Institutions. *Human Rights & Human Welfare*. 2007. Vol. 7. P. 56-66.

27. Foot R. Torture: The struggle over a peremptory norm in a counter-terrorist era. *International Relations*. 2006. Vol 20(2). P. 131–151.

28. Foucault M. Discipline and punish: The Birth of the Prison : book. New York : A division of random house. 349 p.
29. Проценко Ю. О. Обумовленість заборони катування: історико-правовий аспект. 2007. С. 130-138.
30. Замула А. Ю. Еволюція становлення тортур (катувань) у сучасному міжнародному праві. *Право і суспільство*. 2015. № 5-2 част. 3. С. 8-14.
31. Einolf Ch. The Fall and Rise of Torture: A Comparative and Historical Analysis. *Sociological Theory*. 2007. P. 101-121.
32. Coyne C., Hall A. Tyranny comes home: The domestic face of U.S. militarism : book. Stanford : Stanford University Press, 2018. 280 p.
33. Rejali D. Torture and democracy : book. Princeton : Princeton University Press, 2007. 880 p.
34. McCoy A. Mind maze: The CIA's pursuit of psychological torture. *The United States and torture: Interrogation, incarceration, and abuse*. 2011. P. 25–52.
35. Quigley B. Torture and human rights abuses at the school of Americas-WHINSEC. *The United States and torture: Interrogation, incarceration, and abuse*. 2011. P. 53–67.
36. [Hajjar L.](#) (2013). Torture: A Sociology of Violence and Human Rights : book. Santa Barbara : Routledge, 2013. 96 p.
37. Тортири як засіб проти тероризму. *День*. URL: <https://day.kyiv.ua/article/den-planety/tortury-yak-zasib-proty-teroryzmu> (дата звернення: 22.09.2023).
38. Ягунов Д. В. «Malleus maleficarum» сучасного суспільства: передумови і поширеність тортур у ХХІ столітті та політика протидії тортурам. *Вісник ДонНУ імені Василя Стуса, Сер. Політичні науки*. 2020. С. 58-97.
39. Статут Організації Об'єднаних Націй: Міжнародний документ від 24.10.1945 р. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf (дата звернення: 22.09.2023).

40. Загальна декларація прав людини: Міжнародний документ від 10.12.1948 р. № 995_015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення 02.12.2023).

41. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Міжнародний пакт від 16.12.1966 р. № 995_043. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення 02.12.2023).

42. Конвенція про припинення злочину апартеїду та покарання за нього: Міжнародний документ від 30.11.1973 р. URL: https://zakon.cc/law/document/read/995_149 (дата звернення 02.12.2023).

43. Резолюція 34/169 держав ООН, Кодекс поведінки адвокатів щодо збереження правопорядку: Міжнародний документ від 17.12.1979 р. URL: https://zakon.cc/law/document/read/995_282 (дата звернення 02.12.2023).

44. [Principles of Medical Ethics relevant to the Role of Health Personnel, particularly Physicians, in the Protection of Prisoners and Detainees against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment: International document dated 18.12.1982.](https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/principles-medical-ethics-relevant-role-health-personnel) URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/principles-medical-ethics-relevant-role-health-personnel> (date of access 02.12.2023).

45. Конвенція про права дитини: Міжнародний документ від 20.11.1989 р. № 995_021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення 02.12.2023).

46. Декларація про викорінення насильства щодо жінок: Міжнародний документ від 20.12. 1993 р. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/165261_165261 (дата звернення 02.12.2023).

47. Manual on the Effective Investigation and Documentation of Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. United Nations Human Rights. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/publications/2022-06-29/Istanbul-Protocol_Rev2_EN.pdf (date of access 02.12.2023).

48. Principles on the Effective Investigation and Documentation of Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment: International document dated 04.12.2000. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/principles-effective-investigation-and-documentation-torture-and> (date of access 02.12.2023).

49. Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law: International document dated 15.11.2005. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-and-guidelines-right-remedy-and-reparation> (date of access 02.12.2023).

50. Тітов Є. Б. Система універсальних міжнародних актів по боротьбі з катуваннями та іншими формами негуманного поводження. *Форум права*. 2014. № 3. С. 383–389.

51. Додатковий протокол до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод: Міжнародний документ від 20.03.1952 р. URL: [file:///C:/Users/Doc/Downloads/f23689n529%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Doc/Downloads/f23689n529%20(1).pdf) (дата звернення 02.12.2023).

52. Рішення Палати у справі "Бати та інші проти Туреччини": Рішення від 03.06.2004 р. № 980_334. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_334#Text (дата звернення 02.12.2023).

53. Ягунов Д. В. Заборона катувань: практика Європейського суду з прав людини, стандарти та практика Європейського комітету з питань запобігання катуванням : монографія. Одеса : Фенікс, 2023. 602 с.

54. Рішення Європейського суду з прав людини від 22.10.2015 р. у справі «Сергій Антонов проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b08#Text (дата звернення 02.12.2023).

55. Рішення Європейського суду з прав від 15.11.2001 р. у справі «Іванчук проти Польщі». URL: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIIdx=428> (дата звернення 02.12.2023).

56. Рішення Європейського суду з прав людини від 10.02.2011 р. у справі "Харченко проти України". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_662#Text (дата звернення 02.12.2023).
57. Рішення Європейського суду з прав людини від 06.11.2018 р. у справі «Бурля та інші проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d65#Text (дата звернення 02.12.2023).
58. Decision of 6 March 1978 on the admissibility of the application. URL: [file:///C:/Users/Doc/Downloads/EAST%20AFRICAN%20ASIANS%20\(Citizens%20of%20the%20United%20Kingdom%20and%20Colonies\)%20v.%20THE%20UNITED%20KINGDOM.pdf](file:///C:/Users/Doc/Downloads/EAST%20AFRICAN%20ASIANS%20(Citizens%20of%20the%20United%20Kingdom%20and%20Colonies)%20v.%20THE%20UNITED%20KINGDOM.pdf) (дата звернення 02.12.2023).
59. Гумін О. М. Форми та види катувань. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 46. С. 80-83.
60. Leach P. Positive Obligations from Strasbourg – Where do the Boundaries Lies. *Interights Bulletin. The International Centre for the Legal protection of Human Rights*. 2006. 15(3). С. 126.
61. Рішення Європейського суду з прав людини від 17.12.2002 р. у справі ««А. проти Сполученого Королівства». URL: [file:///C:/Users/Doc/Downloads/CASE%20OF%20A.%20v.%20THE%20UNITED%20KINGDOM%20-%20\[Ukrainian%20Translation\]%20summary%20by%20the%20Lviv%20Laboratory%20of%20Human%20Rights.pdf](file:///C:/Users/Doc/Downloads/CASE%20OF%20A.%20v.%20THE%20UNITED%20KINGDOM%20-%20[Ukrainian%20Translation]%20summary%20by%20the%20Lviv%20Laboratory%20of%20Human%20Rights.pdf) (дата звернення 02.12.2023).
62. The Judgment of the case «Stubbings and Others V. The United Kingdom» dated 22.10.1996. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ES015339> (date of access 02.12.2023).
63. Morawska E. The complex structure of the absolute prohibition of torture. Comments in the light of the regulation of article 3 of the European Convention On Human Rights. *Joaçaba*. 2016. V. 17, n. 3. p. 767-778.
64. The Judgment of the case «Neshkov and Others V. Bulgaria» dated 27.01.2015. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-150771%22%5D%7D> (date of access 02.12.2023).

65. Керівництво із застосування статті 3 Європейської конвенції з прав людини : станом на 31 жовтня 2022 р. / Рада Європи/Європейський суд з прав людини. 47 с.

66. Рішення Європейського суду з прав людини від 28.03.2000 р. у справі «Махмут Кайя проти Туреччини». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SO2429> (дата звернення 02.12.2023)/

67. Committee against Torture. *United Nations*. URL: <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/cat/introduction> (date of access 02.12.2023).

68. Confidential inquiries under article 20 of the Convention against Torture. *United Nations*. URL: <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/cat/confidential-inquiries-under-article-20-convention-against-torture> (date of access 02.12.2023).

69. Факультативний протокол до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання: Міжнародний документ від 18.12.2002 р. №995_f48. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_f48#Text (дата звернення 02.12.2023).

70. Special Rapporteur on torture. *United Nations*. URL: <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-torture> (date of access 02.12.2023).

71. Widespread use of torture by Russian military in Ukraine appears deliberate: UN expert. *United Nations*. URL: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2023/06/widespread-use-torture-russian-military-ukraine-appears-deliberate-un-expert> (date of access 02.12.2023).

72. The United Nations Voluntary Fund for Victims of Torture. *United Nations*. URL: <https://www.ohchr.org/en/about-us/funding-and-budget/trust-funds/united-nations-voluntary-fund-victims-torture> (date of access 02.12.2023).

73. Арабська організація з прав людини. *AOHR*. URL: <https://aohr.net/portal/?cat=122> (date of access 02.12.2023).

74. Statute of the Inter-American Commission on Human Rights: International document dated 1 October 1979. URL: <https://www.refworld.org/docid/3ae6b38e2b.html> (date of access 02.12.2023).

75. Case of Inter-American Court of Human Rights of the Plan de Sánchez Massacre v. Guatemala of November 19, 2004. URL: https://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_116_ing.pdf (date of access 02.12.2023).

76. Strengthening understanding of femicide : publication of Program for Appropriate Technology in Health. Washington. 2008. 112 p.

77. CPT visits. Council of Europe. URL: https://media.path.org/documents/GVR_femicide_rpt.pdf (date of access 02.12.2023).

78. Torture and the law. *The OMCT*. URL: <https://www.omct.org/en/what-we-do/torture-and-the-law> (date of access 02.12.2023).

79. Annual Report 2022. *The OMCT*. URL: <https://www.omct.org/en/annual-report-2022#annual-report-chapters> (date of access 02.12.2023).

80. About us. Freedom from torture. URL: <https://www.freedomfromtorture.org/what-we-do/about-us> (date of access 02.12.2023).

81. Annual report 2022 : publication of Freedom from torture. Manchester. 2022. 43 p.

82. About the IRCT. International Rehabilitation Council for Torture Victims. URL: <https://irct.org/about-the-irct/> (date of access 02.12.2023).

83. Torture Journal. International Rehabilitation Council for Torture Victims. URL: <https://irct.org/torture-journal/> (date of access 02.12.2023).

84. Where we work. *The OMCT*. URL: <https://www.omct.org/en/where-we-work/europe-and-central-asia> (date of access 02.12.2023).

85. Poland. *The OMCT*: веб-сайт. URL: <https://www.omct.org/en/where-we-work/europe-and-central-asia/poland> (date of access 02.12.2023).

86. United-Kingdom. *The OMCT*. URL: <https://www.omct.org/en/where-we-work/europe-and-central-asia/united-kingdom> (date of access 02.12.2023).

87. Кримінальний кодекс Італії: Закон від 19.10.1930 р. № 1398. URL: <https://www.gazzettaufficiale.it/sommario/codici/codicePenale> (дата звернення 02.12.2023).
88. Italy. *The OMCT*. URL: <https://www.omct.org/en/where-we-work/europe-and-central-asia/italy> (date of access 02.12.2023).
89. Belgium. *The OMCT*. URL: <https://www.omct.org/en/where-we-work/europe-and-central-asia/belgium> (date of access 02.12.2023).
90. Switzerland. *The OMCT*. URL: <https://www.omct.org/en/where-we-work/europe-and-central-asia/switzerland> (date of access 02.12.2023).
91. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-14. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 02.12.2023).
92. Ukraine. *The OMCT*. URL: <https://www.omct.org/en/where-we-work/europe-and-central-asia/ukraine> (date of access 02.12.2023).
93. United States of America. *The OMCT*. URL: <https://www.omct.org/en/where-we-work/americas/united-states> (date of access 02.12.2023).
94. Mexico. *The OMCT*. URL: <https://www.omct.org/en/where-we-work/americas/mexico> (date of access 02.12.2023).
95. Argentina. *The OMCT*. URL: <https://www.omct.org/en/where-we-work/americas/> (date of access 02.12.2023).
96. Nicaragua. *The OMCT*. URL: <https://www.omct.org/en/where-we-work/americas/nicaragua> (date of access 02.12.2023).
97. Tunisia. *The OMCT*. URL: <https://www.omct.org/en/where-we-work/middle-east-and-north-africa/tunisia> (date of access 02.12.2023).
98. Sudan crisis: Women praise end of strict public order law. BBC. URL: <https://www.bbc.com/news/world-africa-50596805> (date of access 02.12.2023).
99. Nigeria. *The OMCT*. URL: <https://www.omct.org/en/where-we-work/africa/nigeria> (date of access 02.12.2023).

100. Mauritania. *The OMCT*. URL: <https://www.omct.org/en/where-we-work/africa/mauritania> (date of access 02.12.2023).

101. Libya. *The OMCT*. URL: <https://www.omct.org/en/where-we-work/middle-east-and-north-africa/libya> (date of access 02.12.2023).

102. Lebanon. *The OMCT*. URL: <https://www.omct.org/en/where-we-work/middle-east-and-north-africa/lebanon> (date of access 02.12.2023).

103. United Arab Emirates. *The OMCT*. URL: <https://www.omct.org/en/where-we-work/middle-east-and-north-africa/united-arab-emirates> (date of access 02.12.2023).

104. Syrian Arab Republic. *The OMCT*. URL: <https://www.omct.org/en/where-we-work/middle-east-and-north-africa/syrian-arab-republic> (date of access 02.12.2023).

105. India. *The OMCT*. URL: <https://www.omct.org/en/where-we-work/asia-and-the-pacific/india> (date of access 02.12.2023).

106. Sri-lanka. *The OMCT*. URL: <https://www.omct.org/en/where-we-work/asia-and-the-pacific/sri-lanka> (date of access 02.12.2023).

107. Cycle of fear combating impunity for torture and strengthening the rule of law in Bangladesh : report of the OMCT. 2019. 76 p.

108. Thailand. *The OMCT*. URL: <https://www.omct.org/en/where-we-work/asia-and-the-pacific/thailand> (date of access 02.12.2023).

109. Georgia. *The OMCT*. URL: <https://www.omct.org/en/where-we-work/europe-and-central-asia/georgia> (date of access 02.12.2023).

110. Qiynoqlarga qarshi kurashish – davr talabi. *Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Milliy markazi*. URL: <http://insonhuquqlari.uz/oz> (date of access 02.12.2023).

111. Kyrgyzstan. *The OMCT*. URL: <https://www.omct.org/en/where-we-work/europe-and-central-asia/kyrgyzstan> (date of access 02.12.2023).

112. Замула А. Ю. Міжнародна криміногенність катування: глобальний вимір. *Альманах міжнародного права*. 2017. Вип. 16. С. 44-52.

113. Anwukah O. The Effectiveness of International Law: Torture and Counterterrorism. Annual Survey of International & Comparative Law. 2016. Vol. 21, № 1. P. 1-28.

114. Goldsmith J., Posner E. The Limits of International Law : book. New York : Oxford University Press, 2005. 262 p.

115. The judgment of the European Court of Human Rights of 10.11.2006 in the case of «Mohammed Alzery v. Sweden». URL: <http://hrlibrary.umn.edu/undocs/1416-2005.html> (date of access 02.12.2023).

116. The judgment of the Supreme Court of the United States of 21.10.2014 in the case of «El-Masri v. United States». URL: <https://www.justice.gov/osg/brief/el-masri-v-united-states-opposition> (date of access 02.12.2023).

117. Report of the Committee Against Torture dated 15.11.1993. file:///C:/Users/Doc/Downloads/A_48_44_Add.1-EN.pdf (date of access 02.12.2023).

118. Vitkauskas D., Dikov G. D, Protecting the Right to a Fair Trial Under the European Convention on Human Rights : handbook. 2nd edition. 2017. 163 p.

119. The judgment of the European Court of Human Rights of 13.12.2012 in the case of «El-Masri v. “the former Yugoslav Republic of Macedonia»». URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22002-7324%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22002-7324%22]}) (date of access 02.12.2023).

120. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 р. №1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення 02.12.2023).

121. У Слов'янську знайшли тіло людини, схожій на зниклого депутата з Горлівки. *Українська правда.* URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/04/22/7023284/> (дата звернення 02.12.2023).

122. Звіт ECR GROUP від 17.05.2021 р. URL: <https://upmp.news/ua-in-ukraine/izolyatsiya-golosy-z-pidvalu-shokuyucha-dopovid-pro-tortury-v-okupovanomu-donbasi/> (дата звернення 02.12.2023).

123. Ситуація з правами людини на окупованій території АР Крим та м. Севастополь. *Українська Гельсінська спілка з прав людини*. URL: <https://www.helsinki.org.ua/sytuatsiya-z-pravamy-lyudyny-na-okupovaniij-terytoriji-ar-krym-ta-m-sevastopol-s-zajets-d-svyrydova-r-martynovskyj-v-nabuhotnyj/#:~:text=%D0%92%20%D0%BB%D1%8E%D1%82%D0%BE%D0%BC%D1%83%202015%20%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%83%20%D0%B2,%D0%BB%D0%B5%D0%B3%D0%BA%D0%B8%D1%85%20%D1%82%D1%96%D0%BB%D0%B5%D1%81%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D1%83%D1%88%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D1%8C%20%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%8F%D0%BD%D0%B8%D0%BD%D1%83%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%20> (дата звернення 02.12.2023).

124. Злочини, вчинені військовими РФ під час повномасштабного вторгнення в Україну (станом на 23.03.2023). *Національна поліція України*. URL: <https://www.npu.gov.ua/news/zlochyny-vchyneni-viiskovymy-rf-pid-chas-povnomasshtabnoho-vtorhnennia-v-ukrainu-stanom-na-23032023> (дата звернення 02.12.2023).

125. Evidence of horrific war crimes and torture of civilians continues to be found in the lands liberated from the rashist occupiers. *Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights*. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/en/news_details/upovnovazhenij-prodovzhuyut-viyavlyatisya-svidchennya-zhahlivih-voyennih-zlochyniv-ta-katuvan-rashistami-mirnogo-naselennya (date of access 02.12.2023).

126. На Київщині зафіксували вже понад 1200 військових злочинів росії – Монастирський. *Слово і діло*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/04/05/novyna/suspilstvo/kyyvshhyni-zafiksuvaly-vzhe-1200-vijskovykh-zlochyniv-rosiyi-monastyrskyj> (дата звернення 02.12.2023).

127. В Ізюмі закінчили ексгумацію – підняли 447 тіл, серед них багато жінок, є діти. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/09/23/7368817/> (дата звернення 02.12.2023).

128. Синюк О., Сокурєнко Є., Охотнікова Н. «Жіночі камери» херсонської катівні : аналітичний звіт. Київ, 2023. 36 с.

129. Щодо окремих фактів вбивства українських військовополонених. *Головне управління розвідки МО України*. URL: <https://t.me/DIUkraine/1039> (дата звернення 02.12.2023).

130. Слідчі суду в Гаазі вже в Україні, збирають докази проти РФ – Зеленський. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/16/7331869/> (дата звернення 02.12.2023).

131. Report of the United Nations Human Rights «TREATMENT OF Prisoners of War and Persons Hors De Combat in the Context of the Armed Attack by the Russian Federation Against Ukraine» dated 24.03.2023. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ukraine/2023/23-03-24-Ukraine-thematic-report-POWs-ENG.pdf> (date of access 02.12.2023).

132. Elements of Crimes in accordance with the International Criminal Court. URL: https://asp.icc-cpi.int/sites/asp/files/asp_docs/Publications/Compendium/ElementsOfCrime-ENG.pdf (date of access 02.12.2023).

133. The decision of the International Criminal Court in the case «The Prosecutor V. Dominic Ongwen» of 04.02.2021. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2021_01026.PDF?utm_campaign=ongwen (date of access 02.12.2023).

134. Прийнято Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права». *Верховна Рада України*. URL:

<https://www.rada.gov.ua/news/Povidomlennya/208710.html> (дата звернення
02.12.2023).